МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	**«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»**
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	**05 Соціальні та поведінкові науки**
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	**051 «Економіка»**

Форма навчання: очна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Вільні економічні зони у світовій економіці: досвід для України»**

здобувача Лисик Валерія Едуардівна

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту / міжнародної економіки, Киян Єгор Михайлович

_____

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Столярчук Я.М.

_____

(підпис)

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет Міжнародної економіки і менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	**«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»**
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	**05 Соціальні та поведінкові науки**
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	**051 «Економіка»**

ПОГОДЖЕНО:
Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»

Ярослава СТОЛЯРЧУК

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри міжнародної
економіки

Ярослава СТОЛЯРЧУК

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Лисик Валерії Едуардівні

очної форми здобуття освіти

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи
на тему: «Вільні економічні зони у світовій економіці: досвід для України***» /***
«*Free Economic Zones in the World Economy: Lessons for Ukraine*»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «9» 12. 2024 р. № 2032 - ст
Кваліфікаційна бакалаврська робота виконується на матеріалах
світових вільних економічних зон

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	**Теоретико-методичні основи функціонування вільних економічних зон**
Розділ 2	**Сучасні аспекти діяльності вільних економічних зон**

Об'єкт дослідження:	процес трансформації вільних економічних зон у сучасних умовах розвитку
Предмет дослідження:	роль, тенденції, особливості функціонування та перспективні напрямки розвитку вільних економічних зон в світі та в Україні
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	комплексно дослідити роль та новітні тенденції функціонування вільних економічних зон в світі, проаналізувати виклики та обґрунтувати перспективні напрями розвитку вільних економічних зон в Україні в умовах викликів сьогодення

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1 розкрити поняття та сутність вільних економічних зон; узагальнити класифікацію вільних економічних зон та їх основні характеристики; описати роль вільних економічних зон у світовій економіці

У розділі 2 дослідити новітні тенденції розвитку вільних економічних зон; провести аналіз функціонування вільних економічних зон у світовій економіці; узагальнити проблеми та перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні у воєнний та післявоєнний період; запропонувати напрямки вдосконалення та адаптації кращих світових практик функціонування вільних економічних зон в Україні.

Завдання підготував науковий керівник _____ **к.е.н., доцент Киян Є.М.**

(підпис)

«11» 12. 2024 р.

Завдання одержав здобувач _____

(підпис)

«11» 12. 2024 р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 50 сторінок, 11 таблиць, 6 рисунків, список літератури з 43 найменувань, 3 додатки.

«Вільні економічні зони у світовій економіці: досвід для України»

Об'єктом дослідження є процес трансформації вільних економічних зон у сучасних умовах розвитку.

Предметом дослідження є роль, тенденції, особливості функціонування та перспективні напрямки розвитку вільних економічних зон в світі та в Україні.

Мета дослідження – комплексно дослідити роль та новітні тенденції функціонування вільних економічних зон в світі, проаналізувати виклики та обґрунтувати перспективні напрями розвитку вільних економічних зон в Україні в умовах викликів сьогодення.

Завдання кваліфікаційної бакалаврської роботи:

– розкрити поняття та сутність вільних економічних зон;

– узагальнити класифікацію вільних економічних зон та їх основні характеристики;

– описати роль вільних економічних зон у світовій економіці;

– дослідити новітні тенденції розвитку вільних економічних зон;

– провести аналіз функціонування вільних економічних зон у світовій економіці;

– узагальнити проблеми та перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні у воєнний та післявоєнний період;

– запропонувати напрямки вдосконалення та адаптації кращих світових практик функціонування вільних економічних зон в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Узагальнення світового досвіду функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ) може бути використане органами державної влади України для формування ефективної політики щодо впровадження та підтримки ВЕЗ у воєнний та післявоєнний періоди. Це дозволить залучати інвестиції, стимулювати експорт та створювати нові робочі місця

Рік виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи 2025.

Рік захисту бакалаврської кваліфікаційної роботи 2025.

Ключові слова: вільні економічні зони, спеціальні зони, ОАЄ, ВЕЗ, СЕЗ.

ЗМІСТ

ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН 8
1.1. Поняття та сутність вільних економічних зон 8
1.2. Класифікація вільних економічних зон та їх основні характеристики 14
1.3. Роль вільних економічних зон у світовій економіці 19
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН 24
2.1. Новітні тенденції розвитку вільних економічних зон 24
2.2. Аналіз функціонування вільних економічних зон у світовій економіці 29
2.3. Проблеми та перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні у воєнний та післявоєнний період 34
2.4. Напрямки вдосконалення та адаптації кращих світових практик функціонування вільних економічних зон в Україні 39
ВИСНОВКИ 45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 49
ДОДАТКИ 54

ВСТУП

Інтеграція та глобалізація є визначальними характеристиками сучасної світової економіки. Одним із ефективних способів стимулювання економічного розвитку є створення вільних (спеціальних) економічних зон (ВЕЗ), які мають особливий правовий і митний статус, що сприяє залученню іноземного капіталу. Такі зони допомагають розширити виробництво, збільшити валютні надходження, покращити платіжний баланс та отримати доступ до новітніх технологій.

Для залучення інвесторів у ВЕЗ передбачаються податкові, митні, валютні та фінансові пільги, а також спрощені умови для імпорту обладнання, технологій, сировини й матеріалів. Крім того, вони створюють можливості для організації експортного виробництва та виведення прибутку за межі митного кордону.

Головна складність полягає у необхідності гармонійного поєднання ВЕЗ із національною економікою, зберігаючи їхню привабливість для міжнародних інвесторів. Для України такі зони мають стратегічне значення, оскільки сприяють наповненню ринку якісною продукцією та обладнанням, а також залученню іноземних інвестицій. Однак успіх залежить від політичної та військової стабільності, адже без цих умов навіть найперспективніші ініціативи можуть зазнати невдачі, що підтверджується досвідом українських ВЕЗ.

Питання створення та функціонування вільних економічних зон досліджували такі науковці, як Мозговий Є.В., Панченко В.Г., Патицька Х.О., Петруненко Я.В., Савченко М.В., Швидка Т.І., Яновський Д.Л. Однак світового досвіду функціонування ВЕЗ для післявоєнної України є недостатньо вивченим, що й обумовлює актуальність даної теми.

Мета дослідження – комплексно дослідити роль та новітні тенденції функціонування вільних економічних зон в світі, проаналізувати виклики та обґрунтувати перспективні напрями розвитку вільних економічних зон в Україні в умовах викликів сьогодення.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- розкрити поняття та сутність вільних економічних зон;
- узагальнити класифікацію вільних економічних зон та їх основні характеристики;
- описати роль вільних економічних зон у світовій економіці;
- дослідити новітні тенденції розвитку вільних економічних зон;
- провести аналіз функціонування вільних економічних зон у світовій економіці;
- узагальнити проблеми та перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні у воєнний та післявоєнний період;
- запропонувати напрямки вдосконалення та адаптації кращих світових практик функціонування вільних економічних зон в Україні.

Об’єктом дослідження є процес трансформації вільних економічних зон у сучасних умовах розвитку.

Предметом дослідження є роль, тенденції, особливості функціонування та перспективні напрямки розвитку вільних економічних зон в світі та в Україні.

Методи дослідження включають монографічний метод, а також статистичні підходи, зокрема графічний, табличний, метод порівняльного аналізу, абстрактно-логічний метод і метод моделювання.

Інформаційна база ґрунтується на нормативно-правових актах, монографіях, наукових статтях, підручниках, навчальних посібниках, статистичних даних та електронних ресурсах.

Дипломна робота складається з 50 сторінок і включає вступ, два розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, 11 таблиць, 6 рисунків та 3 додатка.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

1.1. Поняття та сутність вільних економічних зон

Розвиток міжнародної торгівлі та процес міжнародного поділу праці набувають особливої актуальності у зв'язку з розширенням глобалізаційних процесів у всіх сферах економічної діяльності. Наразі особливу роль у розширенні зовнішньоекономічної діяльності відіграє застосування преференційних режимів міжнародної торгівлі, які реалізуються в межах концепції вільної економічної зони (ВЕЗ) [38].

У сучасному глобалізованому світі вільні зони є виключно привабливим та комерційним інструментом, який через інвестиції забезпечує доступ до сучасних технологій, інновацій, навчання робочої сили відповідно до вимог сучасних ринків, ноу-хау. Саме тому їх створення в країнах, що розвиваються, є одним із позитивних результатів економічної політики [35].

Згідно з Міжнародною конвенцією про спрощення та гармонізацію митних процедур (Брюссель, 1999), вільна економічна зона визначається як частина державної території, де розміщені товари з погляду імпортного мита та податків вважаються такими, що перебувають поза митною територією та не підлягають звичайному митному контролю.

Світовий досвід розвитку таких економічних зон свідчить про те, що єдиного підходу до їхньої класифікації досі не сформовано. Серед різноманіття назв економічних зон, що зустрічаються в різних країнах, можна з певною умовністю виділити такі типи:

1. Вільні економічні зони, основною метою яких є залучення іноземних інвестицій для соціально-економічного розвитку регіону.

2. Спеціальні економічні зони, що спрямовані на залучення інвестицій у регіональну економіку загалом, незалежно від їхнього внутрішнього чи зовнішнього походження.

Аналізуючи історію виникнення вільних економічних зон, можна виокремити чотири основні етапи їхнього розвитку, які представлені на (рис. 1.1).

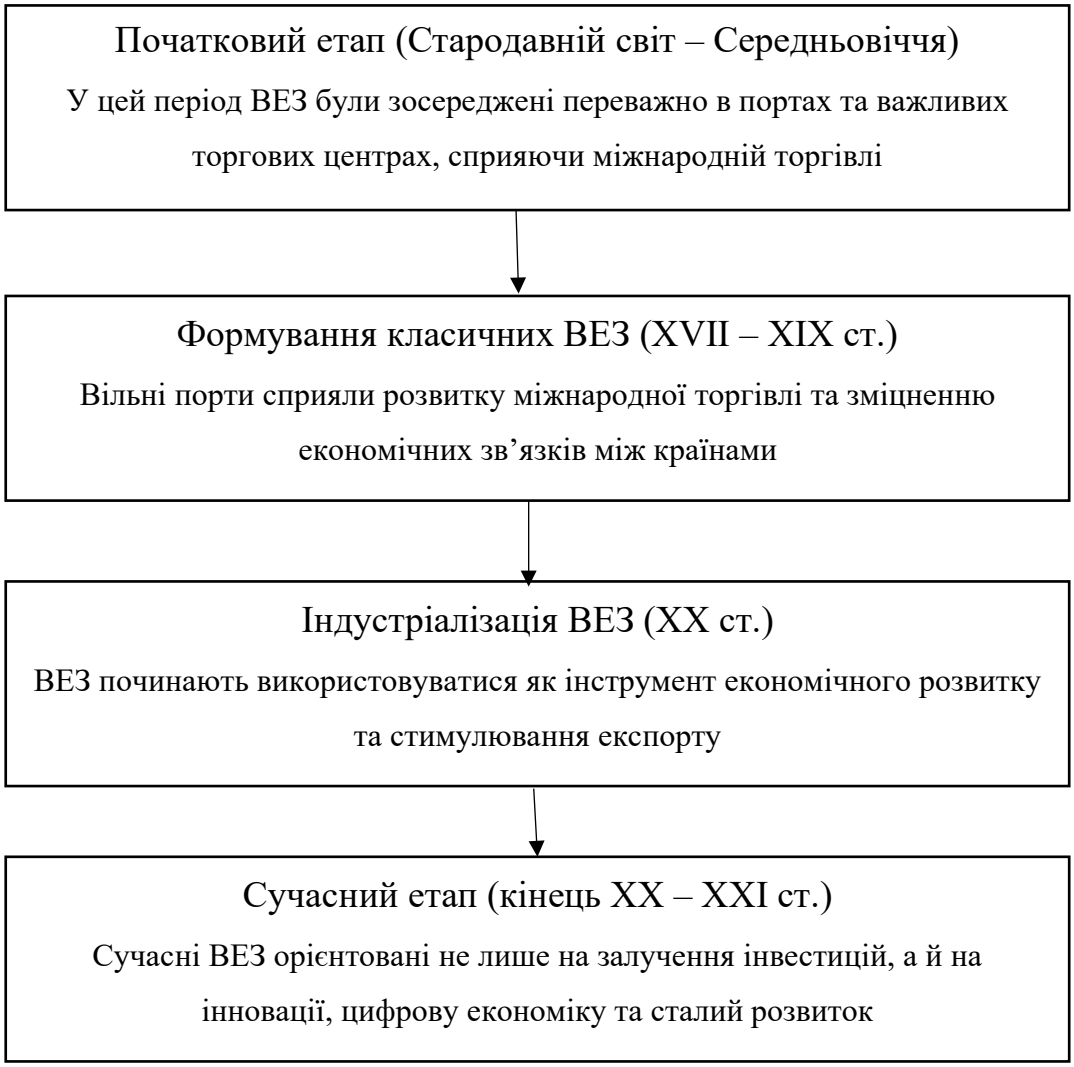

Рисунок 1.1 - Етапи розвитку вільних економічних зон

Джерело: розроблено автором на основі [11; 22; 39]

Перший етап розвитку ВЕЗ пов'язаний із рішенням грецької влади у 166 році до н.е. надати приїжджим купцям податкові та митні пільги, що сприяло зміцненню

торговельних зв’язків між Заходом і Сходом. Таким чином, грецький острів Делос можна вважати першою зоною вільної торгівлі, яка функціонувала майже століття.

До цього ж етапу належить і створення вільної торговельної зони в італійському місті Ліворно у 1547 році, де купці отримали право вести торгівлю без сплати податків.

Другий етап - формування класичних ВЕЗ (XVII – XIX ст.). Розвитку вільних економічних зон сприяло Створення портів вільної торгівлі (порто-франко) в Європі, зокрема в Генуї, Марселі, Гамбурзі, Одесі.

Щоб уникнути жорсткого митного контролю, високих зборів і складних процедур, які діяли в більшості європейських країн, у Середньовіччі в найбільших портових містах, таких як Генуя, Венеція та Марсель, почали створювати спеціальні зони (приморські гавані). Вони були відокремлені митним кордоном від решти міської території. Товари, що експортувалися з цих портів до інших країн, звільнялися від митних зборів, тоді як на продукцію, що транспортувалася всередині країни, поширювався загальний митний режим. Це сприяло активному розвитку транзитної торгівлі, розширенню виробництва, створенню нових робочих місць і забезпеченню населення товарами [38].

Третій етап - індустріалізація ВЕЗ (XX ст.). Після Другої світової війни зони почали використовувати не тільки для торгівлі, а й для залучення виробництва та інвестицій. Утворення першої сучасної ВЕЗ у місті Шеннон (Ірландія) у 1959 р., що започаткувало модель індустріальних зон. З цього моменту вільні економічні зони отримали новий статус і почали активно розповсюджуватися переважно в країнах, що розвиваються. Їхньою ключовою особливістю стало створення сприятливого правового та валютно-фінансового режиму, що дало поштовх розвитку експортно-орієнтованих виробництв. Це відбувалося шляхом залучення як місцевого, так і іноземного капіталу у вигляді прямих і непрямих інвестицій. Крім того, такі зони сприяли зростанню експортного виторгу завдяки продажу товарів, продукції, передових технологій і техніки.

Сучасний етап розвитку ВЕЗ характеризується розширенням концепції ВЕЗ: створенням спеціальних економічних зон (СЕЗ), що включають технопарки, фінансові хаби, ІТ-зони. У 1980-х роках Китай відкриває масштабні ВЕЗ (Шеньчжень, Сямень), які стають локомотивами економічного зростання.

Отже, поняття «вільна зона» спочатку визначалося терміном «вільна гавань» (porto franko). Однак із розширенням функцій і цілей таких зон їхня назва зазнала змін. Сьогодні найбільш уживаним є термін «вільна економічна зона» (ВЕЗ), що підкреслює її економічний характер, відокремлюючи від політичних чи соціальних аспектів. ВЕЗ вирізняється спрощеними та пільговими умовами ведення бізнесу порівняно із загальними нормами господарського й митного законодавства приймаючої країни.

Поняття ВЕЗ закріплене в законодавстві держав, де такі зони функціонують, а також у нормативних документах міжнародних організацій і асоціацій. Зокрема, експерти Світового банку визначають спеціальну економічну зону як територію з чітко встановленими межами, яка зазвичай має визначений кордон, єдиний адміністративний центр і податкові пільги для підприємств, що фізично розташовані в її межах.

Вільна економічна зона (ВЕЗ) - це частина території держави, для якої встановлено спеціальний правовий режим економічної діяльності. ВЕЗ створюються, щоб забезпечити позитивні умови для залучення іноземних інвестицій, заохочення підприємництва і зростання експортної діяльності, залучення і впровадження сучасних технологій, розвитку ринкової інфраструктури, раціонального використання природних і трудових ресурсів [14, с. 341].

Спеціальні економічні зони (СЕЗ) – це географічно визначені території, у межах яких уряди стимулюють промислову діяльність через податкові та регуляторні пільги, а також шляхом підтримки інфраструктури. СЕЗ широко використовуються як у країнах, що розвиваються, так і в багатьох розвинених економіках [39].

Попри те, що ефективність багатьох таких зон не завжди виправдовує очікування (зокрема, їм не вдається залучити значні інвестиції або забезпечити

суттєвий економічний вплив за межами їхніх територій), уряди продовжують створювати нові СЕЗ у межах конкуренції за міжнародну мобільну промислову діяльність. Політикам доводиться вирішувати як традиційні завдання, пов'язані з ефективністю функціонування СЕЗ (зокрема, стратегічне планування, регулювання, моделі управління та залучення інвестицій), так і нові виклики, зумовлені необхідністю сталого розвитку, впливом четвертої промислової революції та змінами в міжнародному виробництві [39].

Вільні зони є інструментом забезпечення комплексного економічного зростання з точки зору досягнення промислової конкурентоспроможності та залучення іноземних і внутрішніх інвестицій. Чітко визначена політика субсидій, ефективна законодавча та нормативна база, концепція симбіозу транснаціональних компаній і місцевих субрядників – це основні фактори, які впливають на функціонування вільних зон відповідно до принципів сталого економічного зростання та розвитку.

Вільні економічні зони сприяють формуванню сприятливого економічного та фінансово-валютного середовища для розвитку банківської справи, кредитування, оцінки кредитоспроможності та страхування, що також може бути однією з їхніх функцій. У країнах із трансформаційною економікою ВЕЗ відіграють ключову роль в інтеграції національної фінансової системи до рівня здійснення валютних і зовнішньоекономічних операцій. Вони наближають ці країни до стандартів розвинених ринкових економік і сприяють лібералізації господарської діяльності.

Створення ВЕЗ відбувається шляхом залучення та розміщення іноземних інвестицій, активізації співпраці з міжнародними підприємцями для стимулювання експорту та виробництва якісної продукції на внутрішньому ринку. ВЕЗ також відіграють важливу роль у впровадженні сучасних технологій і ринкових методів управління, розвитку інфраструктури, ефективному використанні природних і трудових ресурсів та прискоренні соціально-економічного зростання [42].

Основні характеристики ВЕЗ [28]:

1. Податкові та митні пільги – компанії, що працюють у ВЕЗ, можуть користуватися зниженими податковими ставками, звільненням від митних зборів або спеціальними умовами оподаткування.

2. Спрощене регулювання – для підприємств у ВЕЗ можуть діяти спрощені процедури реєстрації, ліцензування та звітності.

3. Розвинена інфраструктура – ВЕЗ зазвичай розташовані в стратегічно важливих місцях (порти, транспортні вузли) та мають доступ до сучасної логістики.

4. Залучення іноземного капіталу – ВЕЗ сприяють притоку іноземних інвестицій, що сприяє економічному зростанню та створенню нових робочих місць.

На основі представлених вище визначень сформулюємо основні відмінності між вільною економічною зоною (ВЕЗ) та спеціальною економічною зоною (СЕЗ) (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 - Основні відмінності між вільною економічною зоною (ВЕЗ) та спеціальною економічною зоною (СЕЗ)

Критерій	Вільна економічна зона (ВЕЗ)	Спеціальна економічна зона (СЕЗ)
Мета створення	Залучення іноземних інвестицій для соціально-економічного розвитку регіону	Стимулювання інвестицій та інновацій незалежно від їхнього походження (як внутрішніх, так і зовнішніх)
Правовий режим	Має спрощені умови ведення бізнесу, митні та податкові пільги	Має податкові та регуляторні стимули, підтримку інфраструктури
Географічні межі	Частина території держави зі спеціальним правовим режимом	Чітко визначена територія з адміністративним центром
Основні завдання	Залучення капіталу, технологій, експортної діяльності	Стимулювання промислового виробництва та інфраструктурного розвитку
Світовий досвід	Часто використовується для міжнародної торгівлі (наприклад, «вільна гавань», порто-франко)	Популярний інструмент економічної політики як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються
Ефективність	Не завжди виправдовує очікування через можливі складнощі у залученні великих інвестицій	Уряди продовжують розвивати СЕЗ, адаптуючи їх до нових викликів (індустрія 4.0, сталий розвиток)

Джерело: складено автором на основі [27; 35; 42]

Отже, вільні економічні зони більше орієнтовані на зовнішніх інвесторів і міжнародну торгівлю, тоді як спеціальні економічні зони мають ширше застосування, включаючи внутрішні інвестиції та підтримку промислового розвитку.

Таким чином, вільні економічні зони (ВЕЗ) – це спеціально визначені території в межах держави, на яких діють особливі економічні та правові умови для ведення підприємницької діяльності. Основна мета створення ВЕЗ – залучення інвестицій, розвиток експорту, стимулювання інновацій та підвищення економічної активності в регіоні.

1.2. Класифікація вільних економічних зон та їх основні характеристики

Вільні економічні зони відрізняються за назвами, видами та масштабами, але всі вони мають спільну характеристику: у межах визначеної території діє спеціальний регуляторний режим для бізнесу та інвесторів, який є більш сприятливим, ніж у ширшій національній або регіональній економіці.

Окрім звільнення від митних зборів і тарифів, більшість зон також пропонують:

- податкові стимули (зниження або звільнення від оподаткування);
- спрощені умови ведення бізнесу (доступ до земельних ресурсів, отримання дозволів і ліцензій, особливі правила працевлаштування);
- адміністративну підтримку (спрощені бюрократичні процедури та сприяння в організації бізнесу);
- розвинену інфраструктуру, що є особливо важливим у країнах, де за межами ВЕЗ інфраструктура може бути недостатньо розвиненою.

В обмін на ці митні, податкові та регуляторні преференції, а також на інвестиції у фізичну інфраструктуру, уряди очікують, що компанії ВЕЗ сприятимуть створенню робочих місць, зростанню експорту, диверсифікації економіки та нарощенню виробничих потужностей [39].

Вільні економічні зони (ВЕЗ) класифікуються за різними критеріями, такими як мета створення, сфера діяльності, географічне розташування та правовий режим.

За територіальним критерієм виділяють національні (діють в межах окремої країни), регіональні (охоплюють певний регіон або кілька областей) та транснаціональні (створюються в межах кількох країн на основі міжнародних угод).

Арадхна Аггарвал надає наступну класифікацію спеціальних економічних зон (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 - Функціональна типологія спеціальних економічних зон

Торговельні СЕЗ	
Вільні порти	особливі морські порти або аеропорти, де не застосовуються звичайні податкові та митні правила
Зони вільної торгівлі (ЗВТ)	невеликі огороджені території, розташовані в або поблизу портів чи аеропортів, що пропонують складські та розподільчі послуги для торгівлі, транзиту та реекспорту
Склади митного зберігання	варіант логістичних парків, розташованих переважно в портових зонах, що надають транспортні та логістичні послуги для всіх видів торгівлі, включаючи швидкі та орієнтовані на клієнта послуги «just-in-time»
Цифрові зони вільної торгівлі	спрямовані на надання фізичного та віртуального простору для розвитку малих та середніх підприємств через транскордонну електронну комерцію, підтримуються логістичними центрами в обраних місцях
Виробничі СЕЗ	
Зони обробки на експорт (ЗОЕ)	першого покоління - відносно невеликі, географічно відокремлені території в країні, призначені для залучення експортно-орієнтованої обробної діяльності шляхом надання сприятливих умов для інвестицій та торгівлі; другого покоління - більші та більш складні за складом експортних обробних операцій, послуг та інфраструктури
Окремі фабрики ЗОЕ	окремі підприємства, що отримують переваги ЗОЕ. Відомі приклади - мексиканські «макиладорас» та ЗОЕ на Маврикії
Спеціальні економічні зони (СЕЗ)	великі відкриті промислові міста, що охоплюють кілька квадратних кілометрів, включають всі види діяльності, включаючи туризм та роздрібну торгівлю, дозволяють проживання на території з розвиненою соціальною інфраструктурою. СЕЗ другого покоління є більш спеціалізованими та складними
Спеціальні прикордонні економічні зони (СПЕЗ)	вперше запроваджені в Мексиці на кордоні з США у формі «макиладорас», створені для використання порівняльних переваг прикордонних територій, таких як кліматичні умови, факторні ресурси, близькість до іноземних ринків та потенціал для розвитку транскордонних зв’язків
Транскордонні економічні зони (ТКЕЗ)	створюються шляхом інтеграції прикордонних економічних зон по обидва боки кордону для стимулювання економічної активності та сприяння регіональному співробітництву.

Джерело: складено автором на основі [40]

Класифікація спеціальних економічних зон (СЕЗ) у таблиці 1.2 загалом охоплює основні типи цих зон, обґрунтовуючи їхню функціональну спеціалізацію. Вона досить детально та відображає еволюцію СЕЗ відповідно до потреб сучасної економіки. Загалом, класифікація є добре структурованою та актуальною, проте її можна доповнити шляхом: включення фінансових та інноваційних СЕЗ. Уточнення особливостей вільних портів та їх відмінності від зони вільної торгівлі.

Гусєв Ю.В. пропонує класифікувати вільні економічні зони (ВЕЗ) за такими критеріями [5, с. 61]: розташування відносно державного кордону, характер об'єкта зонування, принцип організації, особливості взаємодії з економікою за межами зони, національна належність, масштаби та значущість завдань, а також функціональна спрямованість (Додаток А).

За місцем розташування відносно державного кордону ВЕЗ поділяються на внутрішні (розташовані у глибинних районах країни) та ***зовнішні*** (знаходяться безпосередньо на кордоні). Важливо зазначити, що зони, розміщені поблизу державного кордону – морського, річкового або сухопутного, – мають значні переваги завдяки кращій транспортній доступності. Це особливо актуально для зон, орієнтованих на обслуговування зовнішньої торгівлі. Водночас такі зони можуть успішно функціонувати й у внутрішніх регіонах країни.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) можна класифікувати за різними ознаками, зокрема за характером об'єкта зонування та принципом організації.

За характером об'єкта зонування розрізняють:

1. Локальні (точкові) ВЕЗ: розташовані на спеціально визначеній, незаселеній території площею до 500 гектарів, що містить лише об'єкти, необхідні для функціонування зони. Розмір такої території залежить від місця розташування, типу ВЕЗ та цілей її створення.

2. Комплексні ВЕЗ: створені на базі окремих підприємств, транспортних вузлів, промислових зон або навіть на значних територіях, включаючи

адміністративно-територіальні одиниці. Така різноманітність обумовлена неоднорідністю об’єктів зонування та завдань, поставлених перед ВЕЗ.

За принципом організації ВЕЗ поділяються на:

1. Територіальні: охоплюють чітко визначену територію, на якій для всіх суб’єктів підприємництва діє спеціальний правовий режим.

2. Організаційні: об’єднують сукупність суб’єктів підприємництва, які мають спільні характеристики, незалежно від їхнього місця розташування.

Така класифікація дозволяє ефективно планувати та реалізовувати стратегії розвитку ВЕЗ, враховуючи специфіку їхньої організації та функціонування.

Таблиця 1.3 – Класифікація вільних економічних зон за функціональним призначенням

Класифікаційна ознака	Характеристика	Приклад
Промислово-виробничі зони	Орієнтовані на виробництво товарів та їх подальший експорт. Пільгове оподаткування, зниження митних зборів на імпорт сировини.	ВЕЗ у Китаї (Шеньчжень, Сямень)
Торговельні (митні) зони	Створюються для зберігання, сортування, перепродажу та переробки товарів без сплати мит. Часто розташовані в транспортних вузлах (порти, аеропорти).	Джебель-Алі (ОАЕ)
Науково-технічні (технологічні парки, інноваційні зони)	Фокусуються на розробці та впровадженні інновацій, підтримці стартапів та R&D. Пропонують податкові пільги для високотехнологічних компаній.	Силіконова долина (США)
Фінансові (офшорні зони)	Пропонують сприятливі умови для банківського та інвестиційного бізнесу, анонімність власників компаній. Часто використовуються для оптимізації оподаткування.	Багамські острови, Кайманові острови
Туристично-рекреаційні зони	Створюються для стимулювання туристичного бізнесу, розвитку курортної інфраструктури. Податкові пільги для готельного бізнесу та інвесторів.	ВЕЗ на Мальдівах

Джерело: складено автором на основі [27; 28]

Представлена у таблиці 1.3, класифікація охоплює ключові типи вільних економічних зон (ВЕЗ) відповідно до їх функціонального призначення. Вона є логічно структурованою, містить короткі, але інформативні характеристики та наводить конкретні приклади.

Торговельно-складські зони, такі як зовнішньоторговельні зони, вільні митні та безмитні зони, а також вільні склади, виконують роль інфраструктурних хабів, що сприяють розвитку міжнародної торгівлі та логістики. Сервісні та офшорні центри активно залучені у транскордонний рух капіталу. Експортно-промислові та технологічні зони сприяють інтеграції економік окремих країн та регіонів у світову систему через впровадження нових технологій. З розвитком національних економік створюються зони нового покоління, які поєднують функції різних типів вільних економічних зон, що призводить до їх функціонального змішування.

Науково-технічні зони є одними з найскладніших форм вільних економічних зон, зазвичай створюваних у високорозвинених країнах та нових індустріальних державах. Вони базуються на значному інтелектуальному потенціалі приймаючої країни та орієнтовані на довгострокову перспективу, враховуючи тривалий період створення та окупності інвестицій. Такі зони сприяють інноваційному розвитку економіки та підтримують високі конкурентні позиції держави в умовах, де науково-технічний прогрес є ключовим фактором.

Туристично-рекреаційні зони є менш поширеним типом ВЕЗ, створюваним у регіонах із багатим природним, рекреаційним та історико-культурним потенціалом. Метою таких зон є ефективне використання та збереження цих ресурсів, а також активізація підприємницької діяльності, зокрема шляхом залучення іноземних інвесторів у сферу рекреаційно-туристичного бізнесу [5, с. 62].

Особливий тип вільних економічних зон представляють території, призначені для розвитку перспективних сфер діяльності, таких як туризм (рекреаційні зони), страхування (вільні страхові зони) та банківська справа (банківські вільні зони). На сьогодні переважають комплексні зони, що поєднують усі ці напрями. Такі території створюються для стимулювання розвитку окремих галузей виробництва (як у Польщі), відновлення депресивних регіонів (у США), залучення іноземних інвестицій у фінансовий сектор, а також для розвитку кредитних, валютних і банківських відносин [27].

Таким чином, вільні економічні зони є ефективним інструментом стимулювання економіки, що сприяє розвитку виробництва, науки, фінансів та міжнародної торгівлі.

1.3. Роль вільних економічних зон у світовій економіці

Функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ) у світовій економіці можна розглядати через призму різних економічних теорій, що пояснюють їхню роль у стимулюванні зростання, розвитку міжнародної торгівлі та підвищенні конкурентоспроможності країн.

По-перше, ВЕЗ реалізують фундаментальні положення класичних теорій абсолютних та порівняльних переваг (А. Сміт, Д. Рікардо). Відповідно до цих теорій, країни отримують економічні вигоди від спеціалізації у виробництві товарів та послуг, де вони мають конкурентні переваги. Вільні економічні зони створюють умови для залучення підприємств, які можуть ефективно використовувати наявні ресурси, зменшувати витрати та підвищувати продуктивність праці. Теорія порівняльних переваг Давида Рікардо розширює цей підхід, стверджуючи, що навіть якщо країна не має абсолютної переваги у виробництві жодного товару, вона все одно може отримати вигоду від спеціалізації в тих секторах, де її відставання менше. ВЕЗ сприяють оптимальному розподілу ресурсів, допомагаючи країнам розвивати ті галузі, у яких вони мають порівняльні переваги, що сприяє зростанню міжнародної торгівлі. Це сприяє інтеграції країни у світову економіку та нарощенню її експортного потенціалу [14, с. 58].

По-друге, згідно з неоінституціональною теорією (Д. Норт), економічне зростання значною мірою залежить від якості інституцій, що регулюють ринок. ВЕЗ створюють особливий простір із зниженими адміністративними та регуляторними бар’єрами для ведення бізнесу. Це включає податкові стимули, спрощену митну систему, сприятливі умови для залучення інвестицій та захисту прав власності.

Важливими аспектами цієї теорії є передбачуваність та прозорість правил гри для бізнесу. ВЕЗ формують середовище, в якому підприємці можуть діяти в більш стабільних умовах, що зменшує ризики інвестицій та підвищує економічну ефективність [24, с. 11].

Крім того, ВЕЗ відіграють важливу роль у стимулюванні інноваційної діяльності та технологічного прогресу, що є ключовим положенням теорій ендогенного зростання (Р. Лукас, П. Ромер). Відповідно до цих теорій, внутрішні фактори економіки, такі як людський капітал, дослідження та розробки, рівень цифровізації, мають вирішальне значення для довгострокового зростання. ВЕЗ, забезпечуючи сприятливий інвестиційний клімат, створюють передумови для формування науково-дослідних центрів, технопарків та інших інноваційних структур, що стимулюють розвиток високотехнологічних секторів економіки. ВЕЗ, залучаючи кваліфікованих спеціалістів і створюючи навчальні та дослідницькі центри, сприяють формуванню висококваліфікованого персоналу [13].

З точки зору сучасної геоекономіки, ВЕЗ можна розглядати як інструменти економічного впливу держав на міжнародну економічну систему. Завдяки створенню сприятливого середовища для торгівлі та інвестицій, країни використовують ВЕЗ як механізм залучення стратегічних партнерів, посилення економічної безпеки та формування глобальних виробничих ланцюгів. У багатьох випадках ВЕЗ також слугують платформами для реалізації державної політики економічної диверсифікації та модернізації.

Не менш важливим є підхід концепції кластеризації та територіального розвитку (М. Портер), згідно з якою глобальна економіка функціонує через мережу спеціалізованих економічних центрів. ВЕЗ, створюючи умови для концентрації підприємств у певних галузях, сприяють ефективному обміну знаннями, технологіями та ресурсами між компаніями, що стимулює зростання продуктивності та конкурентоспроможності. Завдяки цьому ВЕЗ стають точками економічного зростання не лише на національному, а й на глобальному рівні. Крім того, така

організація економіки дозволяє підвищити продуктивність, знизити транзакційні витрати та прискорити інноваційний розвиток.

Нарешті, важливим аспектом діяльності ВЕЗ є їхня роль як «моста» між національною економікою та глобальним ринком. ВЕЗ забезпечують країнам доступ до міжнародних ринків, сприяють залученню інвестицій, технологій, підвищенню ефективності логістики та розвитку торговельних відносин. Це підвищує рівень конкурентоспроможності країни та забезпечує її інтеграцію у світову економічну систему.

Отже, функціонування ВЕЗ можна пояснити через різні економічні теорії, кожна з яких підкреслює певний аспект їхнього впливу на економіку. Завдяки спеціалізації, інституційним змінам, стимулюванню інновацій, міжнародній інтеграції та створенню економічних кластерів ВЕЗ сприяють формуванню сталого економічного розвитку та посиленню позицій країни на світовому ринку. Завдяки відкритості для іноземних компаній та сприянню експорту ВЕЗ допомагають країнам глибше інтегруватися у світову економічну систему.

Вільні економічні зони (ВЕЗ) відіграють важливу роль у глобальній економіці, сприяючи залученню інвестицій, стимулюванню міжнародної торгівлі, створенню нових робочих місць та розвитку інновацій. Завдяки особливим економічним і правовим умовам, ВЕЗ стали потужним інструментом економічного зростання для багатьох країн.

Крім позитивним факторів впливу ВЕЗ на світову економіку слід також виділені і негативні виклики та ризики, які викликають дані економічні зони. Зокрема:

1. Податкові махінації та офшорні схеми – деякі ВЕЗ використовуються для ухилення від податків та відмивання коштів.
2. Нерівномірний економічний розвиток – ВЕЗ можуть сприяти зростанню окремих регіонів, залишаючи інші у відставанні.
3. Екологічні загрози – деякі промислові ВЕЗ створюють екологічні проблеми через слабкий контроль за забрудненням довкілля.

Таблиця 1.4 – Вплив вільних економічних зон на глобальну економіку

Критерій	Характеристика впливу	Приклад
Стимулювання міжнародної торгівлі	ВЕЗ сприяють розвитку експорту та імпорту завдяки спрощеним митним процедурам і податковим пільгам. Забезпечують доступ компаній до міжнародних ринків, знижуючи витрати на логістику та регулювання	ВЕЗ у Китаї (Шеньчжень, Пудун) стали драйверами його економічного прориву
Залучення іноземних інвестицій	Лібералізований режим інвестування приваблює транснаціональні корпорації та венчурний капітал. Завдяки податковим стимулам компанії розміщують виробництва та офіси у ВЕЗ	Вільна економічна зона Джебель-Алі (ОАЕ) привабила понад 7 000 компаній з усього світу
Створення нових робочих місць	ВЕЗ сприяють розвитку підприємництва та залучають трудові ресурси. Підвищують рівень зайнятості та сприяють підвищенню кваліфікації працівників	У мексиканських «maquiladoras» працюють тисячі робітників, які виготовляють товари для експорту в США
Розвиток інновацій та технологій	Технологічні парки та науково-дослідні ВЕЗ стимулюють розвиток IT-сектору, біотехнологій, штучного інтелекту. Держава підтримує стартапи, надаючи податкові канікули та гранти	Дубайська Internet City (ОАЕ) стала глобальним IT-хабом
Фінансові переваги для бізнесу	Офшорні ВЕЗ надають привабливі умови для реєстрації компаній, знижуючи податкове навантаження. Використовуються для ведення міжнародного бізнесу та фінансових операцій.	Британські Віргінські острови є одним із найвідоміших офшорних центрів.

Джерело: складено автором на основі [40; 41]

Інноваційний характер діяльності ВЕЗ проявляється передусім у тому, що створення нової виробничої та інфраструктурної бази неминуче впроваджує в національну економіку нетипові для неї методи виробництва, зокрема специфічні форми підприємництва. ВЕЗ вирізняються унікальними економічними відносинами, що визначають процеси створення та розподілу доданої вартості на їхній території. Ці відносини формуються під впливом спеціального комплексу економічних стимулів (податкових, фінансових, митних тощо), які навмисно відрізняються від загальноприйнятих у країні регуляторних умов.

Переваги та недоліки функціонування вільних економічних зон представимо у таблиці 1.5.

Таким чином, вільні економічні зони є ключовим елементом глобальної економіки, що сприяє залученню інвестицій, міжнародній торгівлі, розвитку

технологій і створенню робочих місць. Однак для їх ефективного функціонування необхідне грамотне регулювання, що дозволить мінімізувати ризики та максимально використати їхній потенціал.

Таблиця 1.5 – Переваги та недоліки функціонування ВЕЗ

Переваги	Недоліки
Налагодження міжнародної та міжрегіональної інтеграції суб'єктів, які здійснюють діяльність у ВЕЗ Структурна перебудова національної економіки та економіки регіону Отримання додаткових конкурентних переваг учасниками ВЕЗ Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва Залучення інвестицій з інших регіонів і країн Підвищення інвестиційної привабливості території Низький рівень податкового навантаження Створення нових робочих місць і збереження наявних Збільшення обсягів виробленої продукції (робіт, послуг), передусім експорт орієнтованої	Ухилення від оподаткування Погіршення соціально-економічної ситуації в країні-донорі Розвиток тіньового сектору економіки Вимивання коштів у вигляді отриманого доходу замість реінвестування в модернізацію основного капіталу підприємств Активізація процесів легалізації злочинних доходів, масовість правопорушень (насамперед податкового й митного законодавства) з боку суб'єктів господарювання у ВЕЗ Втрати бюджетів через перевищення обсягів наданих податкових пільг над обсягами податкових надходжень Звуження податкової бази Відтік коштів з країн-донорів

Джерело: складено автором на основі [28]

Отже, у сучасному глобалізованому світі вільні економічні зони (ВЕЗ) відіграють ключову роль у стимулюванні економічного розвитку, залученні інвестицій та інтеграції національних економік у світову систему. Їхня еволюція від торговельних гаваней до сучасних спеціальних економічних зон демонструє здатність адаптуватися до змінних умов і викликів глобальної економіки. ВЕЗ сприяють впровадженню новітніх технологій, розвитку інфраструктури та створенню сприятливого бізнес-середовища, що, у свою чергу, підвищує конкурентоспроможність країн на міжнародній арені. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно забезпечити ефективне управління, чітку законодавчу базу та стратегічне планування розвитку цих зон, враховуючи сучасні тенденції та потреби ринку.

РОЗДІЛ 2.
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

2.1. Новітні тенденції розвитку вільних економічних зон

Вільні економічні зони продовжують еволюціонувати у відповідь на глобальні економічні виклики, технологічні інновації та зростаючі вимоги до сталого розвитку. Основні сучасні тенденції у розвитку ВЕЗ згрупуємо на рис. 2.1.

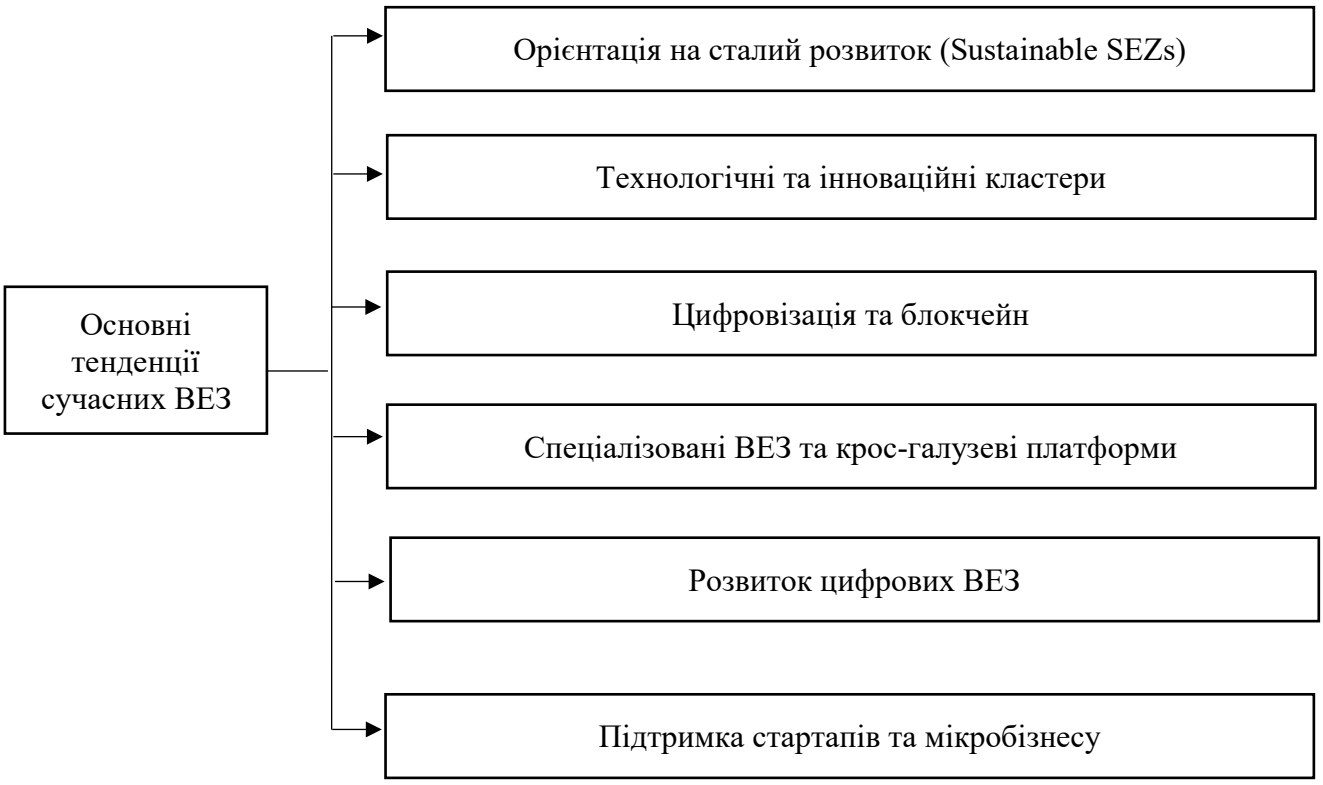

Рисунок 2.1 – Сучасні тенденції розвитку ВЕЗ

Джерело: складено автором на основі [11; 15; 33; 34]

Багато країн розвивають ВЕЗ відповідно до Цілей сталого розвитку (SDGs) ООН, запроваджуючи екологічно чисті виробництва, енергоефективні технології та

концепцію «зелених» індустріальних парків. Наприклад, у Китаї та ЄС активно розвиваються еко-індустріальні парки, які мінімізують шкідливий вплив на довкілля.

На Саміті ООН щодо Цілей сталого розвитку (SDG), який відбувся у вересні 2023 року, було наголошено на необхідності невідкладних дій для прискорення реалізації Порядку денного-2030, зокрема через інвестиції у сталий розвиток.

Відповідно до цих прагнень та завдань GASEZ (глобальний альянс спеціальних економічних зон), 18 жовтня 2023 року під час Світового інвестиційного форуму UNCTAD в Абу-Дабі Альянс запустив ініціативу SDG Model Zone.

GASEZ присвячений розвитку нового покоління спеціальних економічних зон (СЕЗ) для сприяння сталому розвитку. Альянс був заснований у Монтего-Бей, Ямайка, у 2022 році за ініціативи таких організацій:

- Африканська організація економічних зон (AEZO);
- Асоціація вільних торговельних зон Америки (AZFA);
- Зелена ініціатива промислових парків Китаю (GPIPC);
- Міжнародна асоціація наукових парків та інноваційних територій (IASP);
- Національна асоціація зон зовнішньої торгівлі (NAFTZ);
- Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD);
- Світова федерація вільних і спеціальних економічних зон (FEMOZA);
- Світова організація вільних зон (World FZO) [36].

Засновники GASEZ спільно визначили 50 спеціальних економічних зон (додаток Б) з усього світу, які були номіновані як моделі сталого розвитку. Критерії відбору СЕЗ для цієї ініціативи ґрунтувалися на Світовому інвестиційному звіті UNCTAD за 2019 рік і включають: прихильність до сталого розвитку; сприяння інвестиціям у Цілі сталого розвитку (SDGs); відповідність соціальним, екологічним та управлінським стандартам; інтеграція та взаємозв’язки з іншими секторами.

Головні цілі ініціативи SDG Model Zone:

- підвищити обізнаність про внесок спеціальних економічних зон у сталий розвиток;
- відзначити зони, які є лідерами у цій сфері;
- поширювати найкращі практики серед СЕЗ, які можуть стати натхненням та прикладом для наслідування іншими зонами.

Сучасні ВЕЗ дедалі більше інтегрують інноваційні технології, підтримуючи стартапи та науково-дослідні центри. У США, Європі та ОАЕ розвиваються технологічні хаби та цифрові ВЕЗ, які сприяють розвитку штучного інтелекту, фінтеху, біотехнологій та кібербезпеки.

Розвиток інноваційних кластерів у ВЕЗ базується на взаємодії між бізнесом, державними установами та академічними спільнотами, що відповідає моделі «потрійної спіралі». Наприклад, у США Кремнієва долина є класичним прикладом такого технологічного кластера, де венчурний капітал, провідні університети (Стенфорд, Берклі) та транснаціональні корпорації (Google, Apple, Tesla) взаємодіють у межах сприятливого регуляторного середовища. Аналогічні процеси спостерігаються в Європейському Союзі, де такі інноваційні ВЕЗ, як Sophia Antipolis у Франції або технологічні парки в Німеччині та Нідерландах, стимулюють розвиток стартапів та науково-дослідних центрів.

У країнах Близького Сходу, зокрема в Об’єднаних Арабських Еміратах, активний розвиток цифрових ВЕЗ сприяє залученню міжнародних технологічних компаній та інвесторів. Вільна економічна зона Dubai Internet City (DIC) стала глобальним хабом для IT-компаній та стартапів, що працюють у сферах блокчейн-технологій, кібербезпеки та хмарних обчислень [43].

Дедалі більше ВЕЗ використовують блокчейн та цифрові технології для реєстрації підприємств, митних процедур та управління фінансовими потоками. Наприклад, в ОАЕ та Сингапурі цифрові платформи дозволяють компаніям швидко проходити адміністративні процедури.

Новий тренд – створення ВЕЗ, які спеціалізуються на певних секторах, таких як: медичні та біотехнологічні парки (Індія, Сінгапур); агроіндустріальні зони (Нігерія, Бразилія); фінансові хаби (Дубай, Гонконг).

Сінгапур відомий своїм біополісом – науково-дослідним центром, який об'єднує компанії та установи, що працюють у сфері біотехнологій та медичних досліджень. Це сприяє розвитку інновацій та комерціалізації наукових досягнень.

Бразилія, як одна з провідних аграрних країн, розвиває агроіндустріальні кластери, які об'єднують виробництво, переробку та експорт сільськогосподарської продукції, сприяючи економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Дубайський міжнародний фінансовий центр (DIFC) є провідною фінансовою зоною, яка пропонує сприятливі умови для фінансових установ та компаній, що працюють у сфері фінансових послуг. DIFC приваблює міжнародні банки, страхові компанії та інші фінансові організації [6].

Гонконг є одним із головних фінансових центрів Азії, пропонуючи ліберальну податкову систему та розвинену інфраструктуру для фінансових установ. Вільні економічні зони Гонконгу сприяють залученню міжнародного капіталу та розвитку фінансових послуг [40].

Крос-галузеві платформи об'єднують підприємства з різних секторів для створення синергії, обміну технологіями та розвитку спільних інновацій. Вони сприяють ефективному використанню ресурсів, взаємодії між галузями та інтеграції виробничих ланцюгів.

Прикладом успішної крос-галузевої платформи є Khalifa Economic Zones в Абу-Дабі, яка поєднує логістику, промисловість та торгівлю, а також активно розвиває екологічні проєкти.

Основні переваги крос-галузевих платформ:

1. Диверсифікація економіки – зниження ризиків за рахунок розвитку кількох секторів.

2. Прискорене впровадження інновацій – співпраця між технологічними компаніями та виробниками.

3. Оптимізація логістики та ресурсів – ефективний обмін матеріалами та енергією.

4. Можливість інтеграції екологічних стандартів – використання відновлюваної енергетики та «зелених» технологій у різних галузях [19].

Сучасні ВЕЗ дедалі більше сприяють розвитку малих і середніх підприємств (МСП) та технологічних стартапів, пропонуючи пільгове оподаткування та доступ до венчурного капіталу. Багато ВЕЗ пропонують зниження або повне звільнення від корпоративного податку на певний період. Наприклад, у Дубаї, Сінгапурі, Китаї відсутність митних зборів та спрощене регулювання експорту-імпорту, знижені ставки ПДВ та прибуткового податку для стартапів і підприємців.

Один із найуспішніших прикладів підтримки стартапів у вільних економічних зонах – Dubai Multi Commodities Centre (DMCC) в Об’єднаних Арабських Еміратах. Особливості:

1. Запуск бізнесу в DMCC займає кілька днів завдяки спрощеним процедурам.

2. Доступні гнучкі ліцензії, включаючи пакети для фрілансерів та стартапів.

3. Регулярні заходи, виставки та конференції для стартапів.

4. Співпраця з акселераторами та міжнародними корпораціями.

Завдяки таким умовам, у DMCC зареєстровано понад 24 000 компаній, зокрема багато стартапів у сфері фінансів, технологій та торгівлі [37].

Таким чином, сучасні ВЕЗ трансформуються в інноваційні, екологічно сталі, цифрові та високотехнологічні простори, які не лише стимулюють економічне зростання, а й сприяють глобальній інтеграції. Держави, які швидко адаптують ці тенденції, отримують конкурентні переваги на міжнародному ринку.

2.2. Аналіз функціонування вільних економічних зон у світовій економіці

Згідно з даними Світового банку, у світі налічується понад 5 400 вільних економічних зон у більш ніж 140 країнах, і ця кількість постійно зростає [18].

Стрімке зростання кількості вільних економічних зон за останні десятиліття обумовлене двома ключовими факторами. По-перше, створення СЕЗ є складовою нової хвилі промислової політики та реакцією на зростаючу конкуренцію за міжнародні інвестиції. По-друге, вони виступають інструментом стимулювання місцевого економічного розвитку, що активно впроваджується в країнах ЄС з 2010 року.

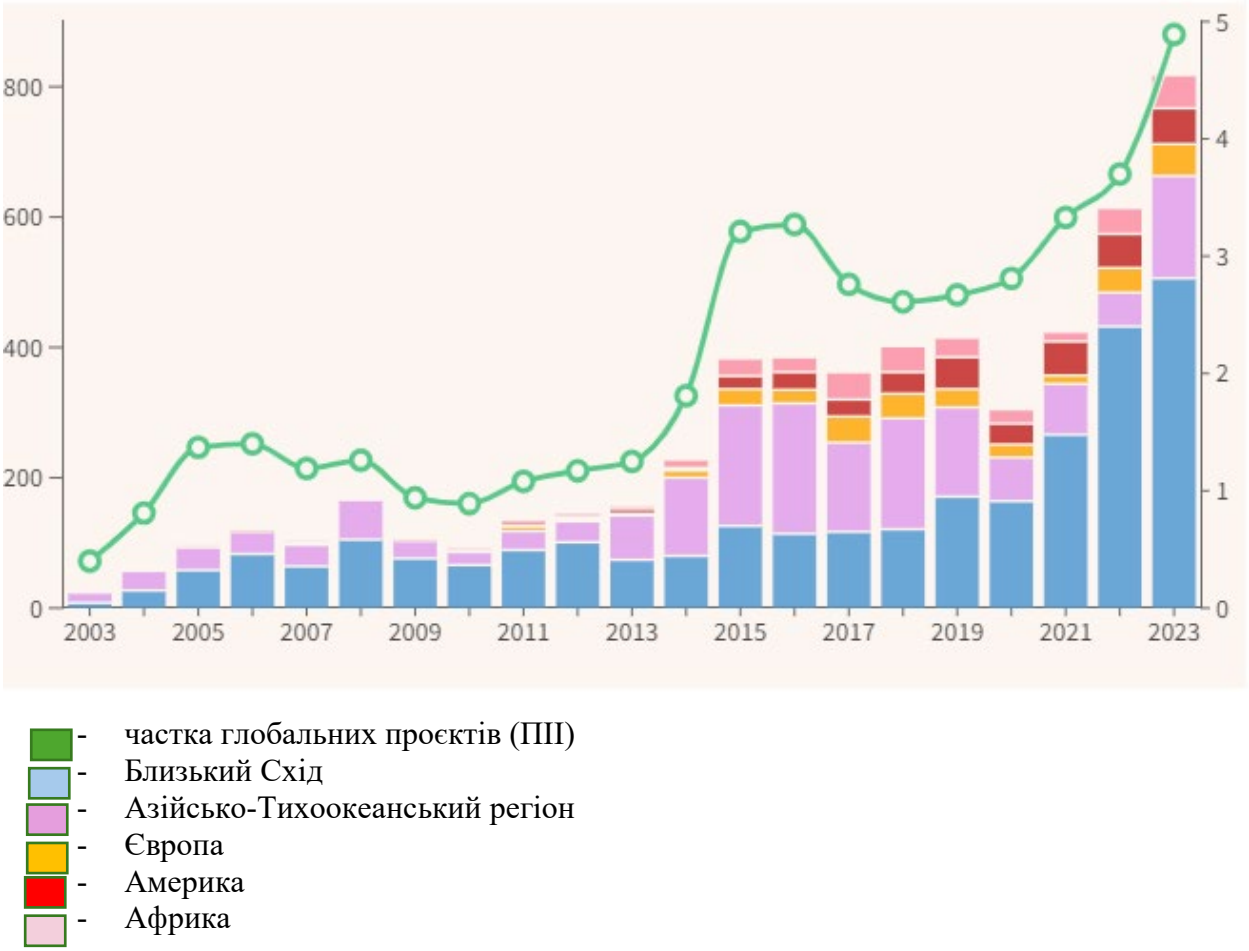

Рисунок 2.2 – Динаміка світових інвестицій у вільні економічні зони

Джерело: [26]

Вільні зони продовжують залучати значні обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (рис. 2.2), особливо у сектори відновлюваної енергетики, металургії та хімічної промисловості. Найбільше капіталовкладень у 2023 році спрямовано на відновлювану енергію ($18,57 млрд), метали ($13,21 млрд) та хімічну промисловість ($10,08 млрд), що свідчить про глобальний інтерес до сталого розвитку та промислового виробництва (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 - Топ-10 секторів за обсягом капітальних витрат ПІІ у вільних зонах

Джерело: [26]

Ці тенденції відображають прагнення інвесторів до екологічно чистих технологій, стратегічних ресурсів та інновацій у виробничому секторі. Крім того, активні капіталовкладення у такі галузі, як електронні компоненти, автомобілебудування та комунікації, підкреслюють важливість технологічного розвитку у вільних зонах.

Загалом, вільні зони залишаються ключовими хабами для іноземних інвесторів, сприяючи економічному зростанню та міжнародній співпраці.

До числа лідерів серед СЕЗ, за даними Global Free Zones of the year 2024, входять зони, показані в табл. 2.1. За кількістю СЕЗ першість належить Індії та Китаю.

Таблиця 2.1 - Топ-10 вільних економічних зон у 2024 р. за даними Global Free Zones of the year

Рейтинг	Назва економічної зони	Спеціалізація	Країна
1	Джебель-Алі (Джафза)	Логістика, торгівля, промисловість	ОАЕ
2	Хамрія	Промислове виробництво, нафтогазова галузь, логістика	ОАЕ
3	Khalifa Economic Zones Abu Dhabi	Інтегрований промисловий, логістичний та торговий хаб	ОАЕ
4	Coyol Free Zone	Виробництво медичних пристроїв, фармацевтика, біотехнології	США
5	DMCC	Торгівля сировинними товарами, фінансові послуги	ОАЕ
6	Гуансі	Логістика, торгівля, промисловість	Китай
7	Dubai Silicon Oasis	Технології, інновації, дослідження та розробки	ОАЕ
8	ZPE Ceará	Логістика, промислове виробництво, експорт	Бразилія
9	Сантафесіна	Агропромисловість, логістика, експорт	Аргентина
10	Масдар	Відновлювана енергетика, чисті технології, сталий розвиток	ОАЕ

Джерело: складено автором на основі [37]

Як видно із таблиці 2.1, із топ-10 за 2024 р. 6 зон розташовані в ОАЕ - країна є глобальним флагманом щодо використання вільних зон для сприяння економічному розвитку протягом останніх трьох десятиліть.

У 2023 році зона вільної торгівлі Jafza прийняла 400 нових компаній у різних секторах, у тому числі заводи, які будує корпорація Eaton, заснована в США компанія з управління електроенергією в Дубліні, та індійська Global Surfaces, виробник штучного кварцу. За словами Jafza, вільна економічна зона приваблює майже чверть (23,9%) прямих іноземних інвестицій (ПІІ) Дубая.

ВЕЗ має великий досвід побудови індивідуальної інфраструктури для підтримки орендарів. У лютому 2024 року DP World розпочала будівництво нового комплексу сільськогосподарських терміналів у порту, куди вона інвестувала 150 мільйонів доларів разом із Adroit Overseas Canada та Al Amir Foods. Комплекс буде спеціалізуватися на зберіганні та переробці сільськогосподарської продукції, такої як кукурудза, соя, бобові та зернові.

Jafza в Дубаї не лише визнана провідною глобальною промисловою зоною, а й отримала високу оцінку за свою амбітну та підтверджену фактами екологічну стратегію. Вона прагне досягти вуглецевої нейтральності до 2050 року, активно просуваючись до цієї мети вже до 2030 року. Незалежні аудити свідчать про значний прогрес у сфері сталого розвитку: у 2023 році 93% спожитої електроенергії припадало на відновлювані джерела, що дозволило скоротити викиди вуглецю на 57% у порівнянні з 2019 роком.

Jafza здійснює комплексну модернізацію інфраструктури, замінивши 109 000 традиційних ліхтарів на енергоефективні світлодіоди, оновивши 34 000 водозберігаючих пристроїв і висадивши понад 100 000 мангрових дерев для компенсації вуглецевого сліду. Крім того, зона активно покращує якість обслуговування та прозорість процесів: у 2023 році було проведено понад 28 000 перевірок підприємств та запроваджено нову систему управління скаргами, що прискорила їхній розгляд [37].

Стратегія досягнення чистого нуля є ключовим елементом загальної концепції розвитку Thames Freeport. ВЕЗ активно підтримує регіональні ініціативи з переходу на екологічно чисті види палива, зокрема шляхом створення екосистеми для водневої енергетики, що охоплює виробництво, постачання та кінцеве використання водню. Порт Тілбері співпрацює з німецькою компанією RWE та японською Mitsui, досліджуючи можливості застосування зеленого водню для скорочення викидів у портових операціях.

Thames Freeport також інвестує 350 мільйонів фунтів стерлінгів у будівництво четвертого причалу в логістичному центрі London Gateway, приділяючи особливу увагу стійкості. Новий причал буде повністю електричним і оснащеним платформами з нульовими викидами для переміщення та зберігання контейнерів. Окрім екологічних ініціатив, зона впровадила заходи для покращення управління та підвищення прозорості – зокрема, щоквартальні засідання правління, протоколи яких відкрито публікуються на офіційному веб-сайті [37].

У таблиці 2.2 наведемо характеристику ВЕЗ у Дубаї.

Таблиця 2.2 – Характеристика вільних економічних зон Дубая

Назва	Характеристика
Jebel Ali Free Zone (JAFZA)	Станом на 2023 рік у цій вільній зоні зареєстровано приблизно 9500 компаній. Завдяки близькому розташуванню до порту зона активно підтримує міжнародну торгівлю. Основні сфери діяльності: логістика, електронна комерція, агробізнес і хімічна промисловість.
Dubai Cars and Automotive Zone (DUCAMZ)	Заснована у 2000 році, ця зона спеціалізується на реекспорті вживаних автомобілів до країн Азії та Африки. Наразі її площа сягає 743 224 м². Для відкриття бізнесу тут необхідний мінімальний статутний капітал у розмірі 100 000 дирхамів.
Dubai Textile City	Завершене у 2006 році, це бізнес-середовище створене для текстильної галузі. Тут є сучасні офісні, складські приміщення та виставкові зали, що сприяють динамічному розвитку текстильного бізнесу.
Free Zone area in Al Quoz	Ця спеціальна зона орієнтована на розвиток творчих індустрій, включно з літературою, видавничою справою, засобами масової інформації, музикою, кінематографом, відеоіграми та програмним забезпеченням.
Al Qusais	Одна з найбільших промислових зон, що охоплює п’ять секторів і три житлові райони. Тут також розташовані великі супермаркети та медичні центри.
Dubai Aviation City	Центр авіаційної промисловості, створений для підтримки компаній, що займаються авіаційними інноваціями, обслуговуванням, ремонтом і монтажем авіаційного транспорту.
Dubai Airport Free Zone	Одна з найбільш швидкозростаючих вільних зон Дубая. Станом на 2024 рік тут зареєстровано 3100 компаній. Завдяки близькості до аеропорту тут успішно працюють підприємства, пов’язані з логістикою, виробництвом, торгівлею технологіями та ювелірними виробами.
International Humanitarian City – Jebel Ali	Заснована у 2003 році, ця зона є частиною ініціатив MBRGI. Вона відіграє ключову роль у сфері гуманітарної та надзвичайної допомоги, охорони здоров’я, інновацій та підприємництва.

Джерело: складено автором на основі [4]

Також маємо наступні особливості функціонування вільних економічних зон у світовій економіці:

1. Залучення прямих іноземних інвестицій (FDI) – ВЕЗ забезпечують сприятливе бізнес-середовище, що приваблює міжнародних інвесторів. Наприклад, у Китаї Шеньчженьська ВЕЗ за 30 років залучила понад $300 млрд інвестицій.

2. Розвиток експорту – більшість ВЕЗ створюються для нарощування експорту, що сприяє зростанню ВВП та валютних надходжень. Наприклад, у Мексиці макіладори виробляють товари для експорту до США.

3. Створення робочих місць – ВЕЗ часто забезпечують робочі місця для тисяч працівників, що знижує рівень безробіття. Наприклад, у Бангладеш експортно-орієнтовані ВЕЗ у сфері текстилю забезпечують роботою понад 4 млн. осіб.

4. Передача технологій та інновацій – компанії, що працюють у ВЕЗ, часто інвестують у R&D (дослідження і розробки), сприяючи модернізації національної економіки.

ОАЕ є світовим лідером у розвитку ВЕЗ, що підтверджується домінуванням їхніх зон у рейтингу найкращих у 2024 році. Загалом, ВЕЗ залишаються ключовими хабами міжнародного бізнесу та важливими драйверами сталого економічного зростання.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку вільних економічних зон в Україні у воєнний та післявоєнний період

В Україні система вільних економічних зон (ВЕЗ) існувала з кінця 1990-х років. До 2005 року в країні функціонувало 11 ВЕЗ та понад 60 територій пріоритетного розвитку (ТПР), які мали спеціальний інвестиційний режим. Проте через корупційні ризики, зловживання пільгами та недоотримання податкових надходжень уряд скасував ці режими у 2005 році.

Першу вільну економічну зону в Україні було створено в Одесі, надавши морському порту статус вільного. До 2005 року в країні функціонували 11 вільних економічних зон, серед яких: Азов, Донецьк, Порт Крим, Рені, Порт Франко, Порт Ковель, Миколаїв, Славутич, Курортополіс Трускавець, Яворів і Закарпаття [27].

На даний момент створення вільних економічних зон в Україні призупинено. Це зумовлено неоднозначною оцінкою їхніх переваг і недоліків з боку української влади та керівництва, а також специфічним ставленням міжнародних фінансових організацій. Однією з ключових проблем таких зон є обмежені можливості для інноваційного розвитку, що знижує їхню інвестиційну привабливість. Багато інвесторів сприймають їх переважно як «податкові гавані», що слугують інтересам місцевих бізнес-еліт.

Для створення та успішного функціонування вільних економічних зон в Україні є такі ключові фактори, як вигідне географічне розташування, розвинені зовнішньоекономічні зв'язки, сприятливі природно-кліматичні умови, а також значні трудові та природні ресурси. Завдяки цим перевагам можна налагодити виробництво конкурентоспроможної продукції, яка матиме попит як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Це, своєю чергою, сприятиме зміцненню виробничого потенціалу регіонів та прискоренню соціально-економічного розвитку країни.

З початком повномасштабної війни в 2022 році питання ВЕЗ набуло нової актуальності як можливий механізм для відновлення економіки після війни.

Руйнування інфраструктури, виробничих потужностей та логістичних маршрутів унаслідок бойових дій значно ускладнює функціонування та розвиток ВЕЗ. Наприклад, у 2024 році дефіцит зовнішньої торгівлі товарами досяг 29,1 млрд доларів США через логістичні проблеми та руйнування інфраструктури [9].

У 2024 році рівень інфляції сягнув 12% (рис. 2.4), що перевищило прогнози Національного банку України. Це створює додатковий тиск на економіку та ускладнює залучення інвестицій у ВЕЗ.

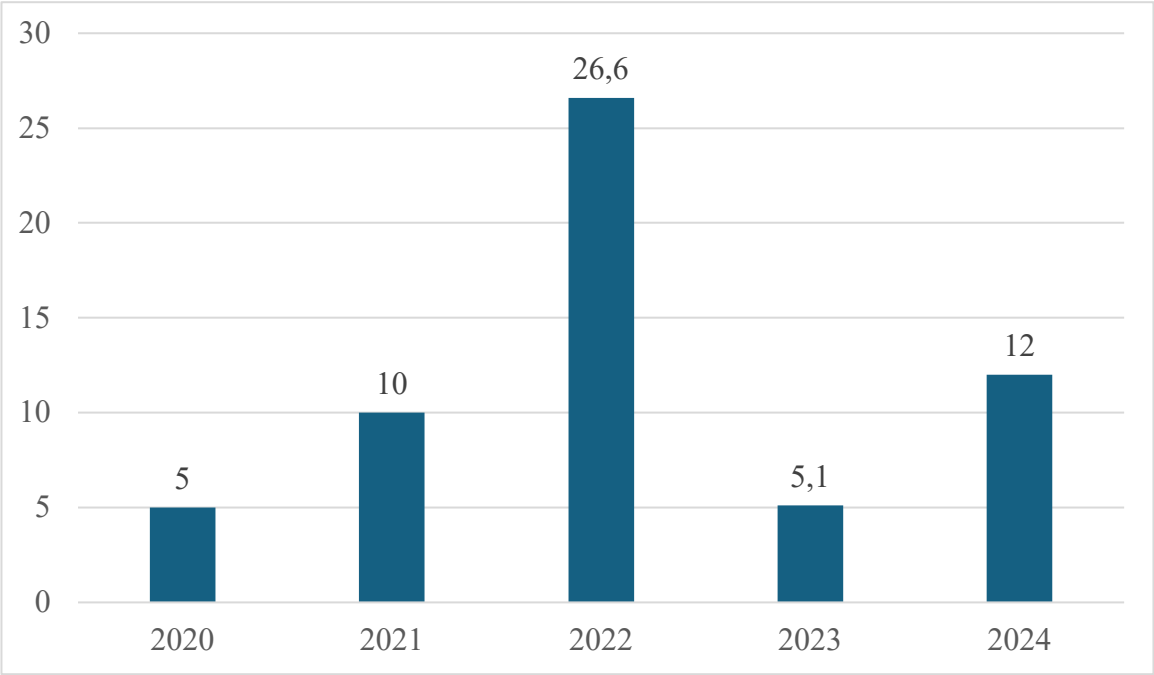

Рисунок 2.4 – Динаміка інфляції в Україні, %

Джерело: [20]

З метою наповнення державного бюджету в умовах воєнного стану були підвищені податки. Очікується, що у 2025 році це принесе понад 141 млрд. грн. доходів, але водночас може призвести до скорочення робочих місць або переходу частини економіки в тіньовий сектор [7].

Відсутність чітких критеріїв та процедур створення ВЕЗ ускладнює їх ефективне функціонування. Необхідно розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо утворення ВЕЗ на основі аналізу економічного стану територій. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 року № 2673-XII втратив чинність 27 липня 2022 року на підставі Закону України № 2389-IX від 9 липня 2022 року [1].

Рішення про скасування цього закону було ухвалене в контексті перегляду державної політики щодо спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) в Україні. Раніше, у 2005 році, були внесені зміни до законодавства, які призупинили спеціальні

податкові та митні режими на територіях СЕЗ, що фактично зупинило пільгові умови для суб'єктів господарювання в цих зонах.

Скасування Закону № 2673-XII пов'язане з необхідністю оновлення та гармонізації законодавства відповідно до сучасних економічних реалій та міжнародних зобов'язань України. Відсутність чіткої та стабільної нормативно-правової бази для функціонування СЕЗ створювала правову невизначеність для інвесторів та ускладнювала залучення інвестицій.

Таблиця 2.3 - Основні проблеми функціонування ВЕЗ в Україні у воєнний період

Проблема	Деталізація проблеми	Можливе рішення
Високі воєнні ризики	Вторгнення Росії та активні бойові дії створюють ризики для інвесторів. Значна частина інфраструктури в зонах можливого розміщення ВЕЗ зруйнована.	ВЕЗ можуть запроваджуватися переважно у відносно безпечних регіонах (Західна та Центральна Україна). Можливе державне страхування ризиків для інвесторів та міжнародні гарантії.
Відтік інвесторів та капіталу	Іноземні компанії не поспішають вкладати кошти через нестабільність та невизначеність. Український бізнес частково перемістився за кордон.	Впровадження податкових і регуляторних стимулів для інвесторів. Спрощення процедур ведення бізнесу (мінімізація бюрократії, цифровізація послуг).
Руйнування інфраструктури	Логістичні вузли, дороги, залізниці, порти зазнали значних руйнувань. Україна тимчасово втратила контроль над Маріупольським і Бердянським портами, що впливає на морську торгівлю.	Відновлення ключових логістичних маршрутів та транспортної інфраструктури після війни. Розвиток альтернативних логістичних коридорів через ЄС (зокрема Польщу, Румунію).
Корупційні ризики та нестабільне законодавство	Минулі ВЕЗ в Україні часто використовувалися для ухилення від податків, що викликало критику. Нестабільність законодавства та зміни податкових пільг відлякують інвесторів.	Запровадження чітких антикорупційних механізмів (електронні платформи для адміністрування ВЕЗ). Забезпечення стабільного правового поля та захисту інвесторів.

Джерело: [1; 7; 28]

На сьогодні існує потреба в оновленні та гармонізації законодавства щодо ВЕЗ, зокрема в частині податкового та митного регулювання, оскільки чинні акти не

враховують сучасних економічних реалій. Положення про ВЕЗ мають бути узгоджені з Податковим та Митним кодексами України для забезпечення правової визначеності та сприяння інвестиціям.

Створення ВЕЗ розглядається як один із інструментів швидкого та ефективного відновлення життя на зруйнованих і деокупованих територіях. Проте реалізація таких ініціатив потребує значних ресурсів та координації зусиль. Відновлення діяльності спеціальних економічних зон в Україні дозволить вирішити низку важливих економічних і соціальних питань, зокрема [20]:

- сприяти зайнятості населення через створення нових робочих місць;
- розширити обсяги зовнішньої торгівлі;
- залучити іноземні інвестиції;
- зміцнити експортний потенціал країни;
- забезпечити раціональне використання природних і трудових ресурсів;
- поліпшити стан платіжного балансу.

Для відновлення ефективного функціонування ВЕЗ в Україні необхідно:

1. Розробити та прийняти нову концепцію розвитку ВЕЗ, яка відповідатиме сучасним економічним умовам та міжнародному досвіду.
2. Внести зміни до чинного законодавства з метою відновлення пільгових режимів та створення сприятливих умов для інвесторів.
3. Забезпечити узгодженість між законами про ВЕЗ та іншими нормативно-правовими актами, зокрема Податковим та Митним кодексами України.

Відновлення та розвиток ВЕЗ можуть стати важливим інструментом для залучення інвестицій, стимулювання економічного зростання та відновлення постраждалих від конфлікту територій України.

У повоєнний період ВЕЗ можуть стати інструментом економічного відродження та залучення інвестицій.

Таблиця 2.4 – Актуальні типи вільних економічних зон у повоєнний період на території України

Тип ВЕЗ	Приклад впровадження	Очікуваний ефект
Індустріальні та технологічні парки	Впровадження ВЕЗ у формі індустріальних парків у Львові, Києві, Дніпрі. Створення ІТ-хабів та науково-дослідних центрів у регіонах, які мають високий інтелектуальний потенціал (Харків, Київ, Львів).	Залучення міжнародних технологічних компаній та інвесторів. Стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю.
ВЕЗ для відновлення зруйнованих територій	Введення спеціального податкового режиму для інвесторів у звільнених від окупації регіонах (Херсонська, Донецька, Луганська області). Запровадження державних та міжнародних грантів для бізнесів, що відновлюватимуть виробництво.	Відновлення регіональної економіки. Стимулювання малого та середнього бізнесу.
Логістичні та аграрні ВЕЗ	Розвиток ВЕЗ на основі залізничних та логістичних хабів у західних областях (Львівська, Волинська, Закарпатська). Створення агропромислових ВЕЗ для розвитку експорту сільськогосподарської продукції.	Покращення логістики та міжнародної торгівлі. Підвищення конкурентоспроможності українського агробізнесу.

Джерело: складено автором

Розвиток ВЕЗ в Україні у воєнний та післявоєнний період потребує чіткої стратегії, прозорості та міжнародної підтримки. Завдяки правильній економічній політиці та підтримці міжнародних партнерів, ВЕЗ можуть стати потужним двигуном відновлення та зростання української економіки після війни.

2.4. Напрямки вдосконалення та адаптації кращих світових практик функціонування вільних економічних зон в Україні

Для ефективного розвитку вільних економічних зон (ВЕЗ) в Україні необхідно впроваджувати передові світові підходи та адаптувати їх до місцевих умов.

Досвід Об’єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ) у створенні та управлінні вільними економічними зонами (ВЕЗ) може бути надзвичайно корисним для України. Адже ОАЕ стали світовим лідером у розвитку ВЕЗ, залученні іноземних інвестицій та створенні привабливого бізнес-клімату [34].

Ключові аспекти досвіду ОАЕ, які можуть бути корисними для України [4; 10]:

1. Гнучкі податкові режими та спрощене регулювання.

У ВЕЗ ОАЕ діє повне звільнення від податку на прибуток (на 15-50 років), відсутність митних зборів та повний контроль власників над бізнесом (на відміну від загальної вимоги про місцевого партнера в інших регіонах ОАЕ). В Україні варто розглянути запровадження податкових пільг у ВЕЗ, зокрема звільнення від податку на прибуток та імпортного мита для залучення інвесторів.

2. Інвестиційний захист та гарантії.

В ОАЕ бізнес у ВЕЗ отримує гарантовану правову стабільність, відсутність обмежень на виведення капіталу та мінімальне втручання держави. В Україні необхідно запровадити чіткі механізми гарантування прав інвесторів та довгострокові гарантії незмінності умов ведення бізнесу.

3. Цільова спеціалізація ВЕЗ.

ОАЕ мають більше 40 ВЕЗ, кожна з яких орієнтована на певну галузь:

- Jebel Ali Free Zone (JAFZA) – логістика та виробництво;
- Dubai Internet City – IT та цифрові технології;
- Dubai Healthcare City – медичний туризм.

В Україні також варто створювати ВЕЗ із чіткою спеціалізацією: агроіндустріальні ВЕЗ у сільськогосподарських регіонах; IT-хаби у великих містах; ВЕЗ для важкої промисловості та машинобудування.

4. Спрощена реєстрація та адміністрування бізнесу.

В ОАЕ реєстрація компанії у ВЕЗ займає від 1 до 7 днів, а всі процедури максимально цифровізовані. Україні варто запровадити електронні реєстри та «єдине вікно» для швидкого старту бізнесу у ВЕЗ.

5. Розвиток інфраструктури та залучення приватного капіталу.

Влада ОАЕ активно інвестує у будівництво доріг, портів, аеропортів, технологічних парків у ВЕЗ. Україні необхідно залучати приватні інвестиції та міжнародні фінансові організації для розвитку інфраструктури ВЕЗ.

6. Міжнародна співпраця.

ОАЕ активно залучають міжнародний бізнес через виставки, форуми та пільгові програми. В Україні слід посилити міжнародну промоцію ВЕЗ, залучаючи інвесторів через економічні форуми, посольства та спеціальні програми підтримки.

Отже, ОАЕ продемонстрували, що успішний розвиток ВЕЗ можливий завдяки чітким правовим гарантіям, сприятливому бізнес-клімату, розвиненій інфраструктурі та спеціалізації зон. Україна може використати цей досвід для створення власних ефективних ВЕЗ, які сприятимуть економічному зростанню та відновленню країни після війни.

Оскільки найближчою сусідньої країною, яка має успіх у створенні спеціальних економічних зон (нагадуємо більш ширше поняття від ВЕЗ) є Польща, то її ключові аспекти досвіду, які можуть бути корисними для України [32]:

1. Поетапна трансформація моделі СЕЗ.

Польща запустила перші СЕЗ у 1995 році, і вони функціонували за класичною моделлю – із жорстко визначеними територіями та податковими пільгами. У 2018 році Польща реформувала систему: спеціальний режим поширився на всю територію країни через програму «Польща – спеціальна інвестиційна зона». Україні варто розглянути перехід від точкових ВЕЗ до ширшої системи стимулювання інвестицій у всіх регіонах.

2. Податкові стимули для інвесторів.

У Польщі компанії в СЕЗ отримують звільнення від податку на прибуток (CIT) до 50% інвестиційних витрат. Умови залежні від рівня розвитку регіону – чим менш розвинений регіон, тим більші податкові пільги. Україні слід запровадити диференційовані податкові стимули для регіонів, які потребують відновлення після війни.

3. Прозорий конкурс на отримання статусу резидента СЕЗ.

У Польщі компанії проходять чіткий відбір на основі економічних критеріїв (обсяг інвестицій, кількість робочих місць, інноваційність). Це зменшує ризики корупції та забезпечує, що преференції отримують ефективні проекти, які сприяють розвитку економіки. Україні варто запровадити відкриті конкурси на отримання статусу резидента ВЕЗ із чіткими критеріями відбору.

4. Розвиток інфраструктури в межах СЕЗ.

Польща масштабно інвестувала в інфраструктуру: дороги, логістичні центри, промислові парки, які приваблюють бізнес. Фінансування здійснювалося за рахунок європейських фондів, держбюджету та приватного капіталу. Україні необхідно залучати міжнародні фінансові інституції та партнерів для розвитку інфраструктури ВЕЗ.

5. Підтримка малого та середнього бізнесу.

Польські СЕЗ підтримують не лише великі міжнародні корпорації, а й місцевий бізнес через гранти, дешеве кредитування та спрощені умови роботи. Україні важливо створити ВЕЗ, які будуть доступними для національних малих та середніх підприємств.

6. Галузева спеціалізація та інтеграція з міжнародними ринками.

Польща розвивала СЕЗ із фокусом на конкретні галузі:

- автомобілебудування (Wałbrzych Special Economic Zone);
- IT і цифрові технології (Kraków Technology Park);
- логістика та промисловість (Katowice Special Economic Zone).

Україні слід створювати ВЕЗ, орієнтовані на конкретні сектори економіки, з урахуванням регіональних переваг.

7. Залучення іноземних інвесторів та європейських партнерів.

Польща успішно інтегрувала свою систему СЕЗ у європейський ринок, залучивши таких гігантів, як Volkswagen, LG, Amazon. Україні потрібно налагоджувати партнерства з європейськими компаніями та міжнародними фондами, щоб зробити ВЕЗ частиною загальноєвропейського виробничого ланцюга.

Таблиця 2.6 – Напрямки вдосконалення функціонування ВЕЗ в Україні з урахуванням світового досвіду

Напрямок	Характеристика
Розробка чіткої законодавчої бази	Гармонізація з європейськими стандартами. Визначення стабільних умов для інвесторів. Спрощення процедур реєстрації та податкового обліку.
Залучення міжнародного досвіду	Впровадження кращих моделей ВЕЗ з Китаю, Сінгапуру, ОАЕ, Польщі. Запозичення практик електронного адміністрування та цифровізації. Навчання українських фахівців у провідних міжнародних ВЕЗ.
Підвищення інвестиційної привабливості	Гарантії стабільності для іноземних інвесторів. Спрощення дозвільної системи для ведення бізнесу. Активне залучення інвесторів через міжнародні форуми та саміти.
Оптимізація податкових та митних стимулів	Зменшення податкового навантаження для резидентів ВЕЗ. Впровадження податкових канікул для нових інвесторів. Спрощення митних процедур та інтеграція з міжнародними стандартами.
Підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ) і стартапів	Запуск акселераторів та бізнес-інкубаторів (аналог DMCC Crypto Centre, ОАЕ). Грантові програми для стартапів та МСБ у ВЕЗ. Забезпечення доступу до пільгового фінансування та міжнародних ринків.
Розвиток логістичної інфраструктури	Будівництво логістичних хабів, доріг, енергетичних та IT-комунікацій. Державно-приватне партнерство у розвитку ВЕЗ. Використання найкращих світових практик smart-зон. Модернізація портів та транспортних вузлів (за прикладом Jafza, ОАЕ). Будівництво індустріальних парків біля ключових транспортних коридорів (аналог Khalifa Economic Zones, Абу-Дабі).
Розвиток спеціалізованих ВЕЗ	Агропромислові ВЕЗ (за прикладом Santa Fecina, Аргентина). Фінансові та fintech-зони (аналог DIFC, Дубай). Експортно-орієнтовані виробничі зони, орієнтовані на міжнародні ланцюги постачання.
Екологічна та соціальна відповідальність	Введення «зелених» стандартів для підприємств ВЕЗ. Підтримка місцевих громад через програми соціальної відповідальності. Впровадження екологічного моніторингу та контролю.

Джерело: складено автором

Отже, польський досвід доводить, що ВЕЗ можуть бути ефективним інструментом розвитку економіки за умови чіткої правової бази, прозорих процедур та орієнтації на реальні потреби ринку. Україна може використати ці підходи, щоб створити конкурентоспроможні ВЕЗ, які сприятимуть залученню інвестицій та відбудові країни.

Україна має унікальний потенціал для створення ефективних ВЕЗ, якщо зможе адаптувати кращі світові практики та створити сприятливий інвестиційний клімат.

Впровадження кращих світових практик дозволить Україні залучити іноземні інвестиції, посилити експортний потенціал та забезпечити економічне зростання. Успішна реалізація цих реформ може зробити Україну конкурентоспроможною на світовій економічній арені.

ВИСНОВКИ

1. Розвиток міжнародної торгівлі та міжнародного поділу праці набуває особливої актуальності в умовах глобалізації, що стимулює активне застосування преференційних режимів міжнародної торгівлі, зокрема через концепцію вільних економічних зон (ВЕЗ). ВЕЗ є ефективним інструментом залучення іноземних інвестицій, сприяють впровадженню сучасних технологій, розвитку інфраструктури та інтеграції країн із трансформаційною економікою до світового ринку.

Світовий досвід розвитку таких зон демонструє їхню значну роль у стимулюванні економічного зростання, експорту, створенні нових робочих місць та розвитку високотехнологічних виробництв. Попри певні виклики, зокрема необхідність стратегічного управління та адаптації до змін у міжнародному виробництві, уряди продовжують створювати нові ВЕЗ, удосконалюючи їхні правові режими та адаптуючи до вимог сталого розвитку.

2. Вільні економічні зони відрізняються за назвами, видами, масштабами та функціональним призначенням, проте всі мають спільну характеристику: діють у межах спеціального регуляторного режиму, що надає бізнесу податкові, митні та адміністративні преференції.

Різноманітність ВЕЗ проявляється в їхній класифікації за територіальними, економічними та організаційними критеріями. Зони можуть бути локальними або комплексними, територіальними чи організаційними, а також поділятися на виробничі, торговельні, фінансові, науково-технічні та туристично-рекреаційні. Сучасні тенденції розвитку ВЕЗ демонструють їхнє функціональне змішування та еволюцію відповідно до змін глобальної економіки.

3. Функціонування вільних економічних зон у сучасному світі є важливим інструментом економічного розвитку, що базується на різних економічних теоріях.

Вони реалізують принципи класичних теорій абсолютних та порівняльних переваг, забезпечують інституційні зміни відповідно до неоінституціональної теорії, сприяють інноваційному розвитку згідно з теоріями ендогенного зростання та виконують роль центрів кластеризації у глобальній економіці.

ВЕЗ виступають потужним інструментом економічного зростання завдяки наданню податкових, митних та адміністративних преференцій, що створюють сприятливе середовище для ведення бізнесу. Вони також сприяють інтеграції країн у світову економіку, розширенню експортного потенціалу, розвитку високотехнологічних секторів та формуванню глобальних виробничих ланцюгів. Разом з тим, функціонування ВЕЗ має і певні ризики, зокрема податкові махінації, нерівномірний економічний розвиток та екологічні загрози.

Завдяки гнучкості та здатності адаптуватися до викликів глобальної економіки, ВЕЗ продовжують відігравати ключову роль у стратегічному розвитку країн. Проте їхня ефективність залежить від грамотного регулювання, наявності прозорої законодавчої бази та стратегічного планування. Забезпечення балансу між економічними вигодами та мінімізацією ризиків є важливим завданням для держав, які впроваджують та розвивають ВЕЗ як інструмент економічної політики.

4. Сучасні тенденції у сфері ВЕЗ охоплюють інтеграцію екологічних стандартів, впровадження цифрових технологій, розвиток інноваційних кластерів і підтримку малого та середнього бізнесу. Особливої уваги заслуговує ініціатива SDG Model Zone, запущена Глобальним альянсом спеціальних економічних зон (GASEZ), яка визначає провідні ВЕЗ як зразки сталого розвитку. Це свідчить про поступове переосмислення ролі ВЕЗ: від традиційних торговельно-промислових майданчиків до комплексних інноваційних екосистем.

Майбутнє ВЕЗ визначатиметься гнучкістю регуляторної політики, активною цифровізацією процесів, екологічною відповідальністю та сприянням міжнародній співпраці. Кількість вільних економічних зон у світі продовжує стрімко зростати, що свідчить про їхню ефективність у глобальній економіці. Найбільш інвестиційно

привабливими галузями у ВЕЗ залишаються відновлювана енергетика, металургія та хімічна промисловість.

5. Світова практика підтверджує зростаючу роль вільних економічних зон у залученні інвестицій, розвитку експорту та стимулюванні інновацій. Згідно з даними Світового банку, у світі налічується понад 5 400 ВЕЗ у більш ніж 140 країнах, і ця кількість постійно зростає. Основними причинами цього явища є конкуренція за міжнародні інвестиції та необхідність стимулювання місцевого економічного розвитку.

Вільні економічні зони відіграють ключову роль у залученні прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У 2023 році найбільші капіталовкладення були спрямовані у відновлювану енергетику ($18,57 млрд), металургію ($13,21 млрд) та хімічну промисловість ($10,08 млрд). Ця тенденція свідчить про глобальний інтерес до сталого розвитку та технологічної модернізації.

Згідно з рейтингом Global Free Zones of the Year 2024, шість із десяти провідних ВЕЗ розташовані в Об'єднаних Арабських Еміратах (ОАЕ), що свідчить про ефективність їхньої економічної політики. Зона Jebel Ali Free Zone (JAFZA) є однією з найбільш привабливих у світі, залучаючи значну частку інвестицій у Дубай (23,9% ПІІ). Завдяки стратегічним інвестиціям та екологічним ініціативам JAFZA демонструє високий рівень екологічної відповідальності, прагнучи досягти вуглецевої нейтральності до 2050 року.

6. Система вільних економічних зон в Україні існувала з кінця 1990-х років, однак була скасована у 2005 році через корупційні ризики та зловживання податковими пільгами. Сучасні реалії, зокрема наслідки війни, актуалізували питання створення ВЕЗ як механізму відновлення економіки. Попри значні виклики, такі як руйнування інфраструктури, нестабільність законодавства та інвестиційні ризики, ВЕЗ можуть стати важливим інструментом для залучення капіталу, розвитку промисловості та підтримки експорту. Відновлення ВЕЗ потребує комплексного підходу, зокрема оновлення законодавчої бази, впровадження прозорих механізмів

регулювання та забезпечення міжнародної підтримки. Завдяки правильній стратегії та економічній політиці ВЕЗ можуть відіграти ключову роль у післявоєнному відродженні України.

7. Для ефективного розвитку вільних економічних зон (ВЕЗ) в Україні необхідно впроваджувати передові світові підходи та адаптувати їх до місцевих умов. Досвід Об'єднаних Арабських Еміратів та Польщі доводить, що успіх ВЕЗ базується на чіткій законодавчій базі, сприятливому бізнес-кліматі, розвиненій інфраструктурі, податкових стимулах та міжнародній співпраці.

Україна може використати ці напрацювання, розвиваючи власні ВЕЗ із чіткою спеціалізацією, зокрема агропромислові, IT-хаби, логістичні та виробничі зони. Важливими кроками є спрощення регулювання, забезпечення правової стабільності для інвесторів, залучення приватного капіталу та інтеграція в міжнародні ланцюги постачання.

Впровадження найкращих світових практик сприятиме залученню інвестицій, підвищенню конкурентоспроможності української економіки та забезпеченню її довгострокового розвитку. Успішна реалізація цих реформ дозволить Україні стати важливим гравцем на світовій економічній арені та сприятиме її післявоєнному відновленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України. Втрата чинності від 27.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text

2. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023-2030 роки: Закон України № 176-2023-р від 24.02.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#n9

3. Бочарова Ю. Г., Чернега О. Б., Кожухова Т. В., & Іщенко О. В. Спеціальні економічні зони: стан та особливості розвитку в світі. *Торгівля і ринок України*. 2024. № (2(52). URL: https://torgivlyan.donnuet.edu.ua/index.php/torgivlya/article/view/100

4. Вільні економічні зони в ОАЕ URL: https://dynasty-uae.com/uk/vilni-ekonomichni-zony-v-oae/

5. Гусєв Ю.В. Поняття спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. №22. С. 59-65.

6. Дубайський міжнародний фінансовий центр (DIFC) URL: https://www.axcapital.ae/ru/guides/dubai-dubai-international-financial-center-axcapital

7. Економічне бронювання, курс долара, підвищені податки. 10 запитань про економіку на 2025 рік URL: https://dou.ua/lenta/articles/economy-in-ukraine-2025/

8. Заблодська І.В., Лященко П.А., Бурбело С.О. Оцінювання результатів/ефективності розбудови територій пріоритетного розвитку: методи дослідження. *Збірник наукових праці ЧДТУ*. 2023. №64. С. 105-114.

9. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku?utm_source=chatgpt.com

10. Калініна В.О., Шедякова Т.Є., Хорошилова І.О. Переваги ведення міжнародного бізнесу в межах вільних економічних зон (на прикладі ОАЕ). Сучасні

перетворення міжнародного бізнесу. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 квітня 2024 року, м.Харків) / За заг. ред. Архієреєва С.І., Дерід І.О. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. 233 с.

11. Кузнецова Н.В., Бабич О.А. Спеціальні економічні зони як механізм залучення ПІІ в Китай. *Науковий вісник національного університету*. 2020. №33. Частина 1. С. 82-86.

12. Мамонтова І.В. Умови впровадження спеціальних економічних зон в Україні. *Збірник наукових праць Одеського національного економічного університету*. 2021. № 3-4 (280-281). С. 59-62.

13. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник / А.І. Боярчук, Р.П. Огородник, І.А. Плющик, Н.М. Антофій, Н.Є. Федорова. Херсон, ТОВ «ВКФ «СТАР» ЛТД», 2018. 374 с.

14. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 360 с.

15. Мозговий Є. В. Обґрунтування критеріїв утворення вільних економічних зон в межах регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2024. №64. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4317

16. Наука і молодь у XXI сторіччі: збірник тез доповідей Всеукраїнської молодіжної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 30 листопада 2022 року). Полтава: ПУЕТ, 2022. 167 с.

17. Огляд ринку. Велика Британія. URL: https://epo.org.ua/wp-content/uploads/PDF/Great_Britain_factbook.pdf

18. Офіційний сайт Світового банку URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine

19. Офіційний сайт Khalifa Economic Zones URL: https://www.kezadgroup.com/

20. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/

21. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. Від вільних економічних зон до угод про вільну торгівлю: інтеграційний вимір міжнародної конкурентоспроможності економіки Китайської Народної Республіки. *Ефективна економіка*. 2021. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/12.pdf

22. Патицька Х.О. Спеціальні економічні зони як інструмент стимулювання місцевого економічного розвитку. *Територіальний розвиток та регіональна економіка*. 2022. № 3 (155). С. 3-9.

23. Петруненко Я.В. Створення спеціальних (вільних) економічних зон як засіб державного стимулювання економічного розвитку окремих територій. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2022. С. 141-146.

24. Пилипенко Г.М. Інституціональні зміни економіки к контексті еволюції поглядів Д.Норта. *Економічний вісник*. 2020. №3. С. 9-17.

25. Регіональна економіка та вільні економічні зони: метод. рек. до практичних (семінарських) занять / [уклад. І. Г. Бабець]; М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2021. 41 с.

26. Рекордні потоки прямих іноземних інвестицій у глобальні вільні зони у 2023 році URL: https://www.fdiintelligence.com/content/5472f636-07e5-5758-ba41-7fe1e17af760

27. Савченко М.В., Огородник Є.І., Шимко А.- М.В. Вільні економічні зони як інструмент економічного відновлення країни: зарубіжний досвід та перспективи в Україні. *Збірник наукових праць «Вчені записки»*. 2023. №31 (2). С. 339-351..

28. Самійленко Г. Теоретичні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон як форми територіально-галузевої організації господарства регіонів. *Проблеми та перспективи економіки та управління*. 2019. № 4 (20). С.289-297.

29. Територіально-орієнтовані механізми стимулювання інвестицій у повоєнному відновленні України: аналіт. доп. / [Я. А. Жаліло, Н. В. Бахур, А. А. Головка та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. 78 с.

30. Швець Ю.О. Функціонування спеціальних економічних зон як засобу налагодження інвестиційної діяльності: проблеми та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 9. С. 54-58.

31. Швидка Т.І., Халецька К.К. Шляхи вдосконалення законодавства про спеціальні режими в умовах воєнного стану. *Часопис цивілістики*. 2022. №45. С. 88-93.

32. Які вигоди дають вільні економічні зони Польщі іноземному інвестору URL: https://uniconsulting.group/uk/blog/vilni-ekonomichni-zoni-polschi

33. Яновський Д.Л., Бавико О.Є. Спеціальні економічні зони: організаційні умови ефективного використання. *Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку: міжнародна науково-практична конференція*. 2019. С. 13-14.

34. Belinska Ya., Ratushna J., Kotuh E. The experience of the United Arab Emirates in enhancing investment: lessons for Ukraine. 2019 URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/987898.pdf

35. Drazen M. The Impact of Free Zones on Economic Growth: Evidence from Developing Countries. Economy and Market Communication Review. 2022. №12. Зз.221-236.

36. GASEZ SDG Model Zone initiative 2023-2024 URL: https://gasez.org/sites/gasez/files/documents/gasez-50-sdg-model-zones-2023_2024_0.pdf

37. Global Free Zones of the Year 2024 — Global winners. URL: https://www.fdiintelligence.com/special-report/global-free-zones-of-the-year-2024-84199

38. PAVLOV, Pavel V.; MAKAROVA, Elena L. & BAKALARCZYK, Sebastian M. Free Economic Zones: Global experience, perspectives and concept of development in global practice. 2019. URL: https://www.revistaespacios.com/a19v40n28/a19v40n28p12.pdf

39. SPECIAL ECONOMIC ZONES. CHAPTER IV. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/WIR2019_CH4.pdf

40. Special economic zones for shared prosperity Brunei-Darussalam–Indonesia–Malaysia– Philippines east. Asean growth area Aradhna Aggarwal. November. 2022. URL: https://www.adb.org/sites/default/files/publication/840041/special-economic-zones-shared-prosperity-bimp-eaga.pdf

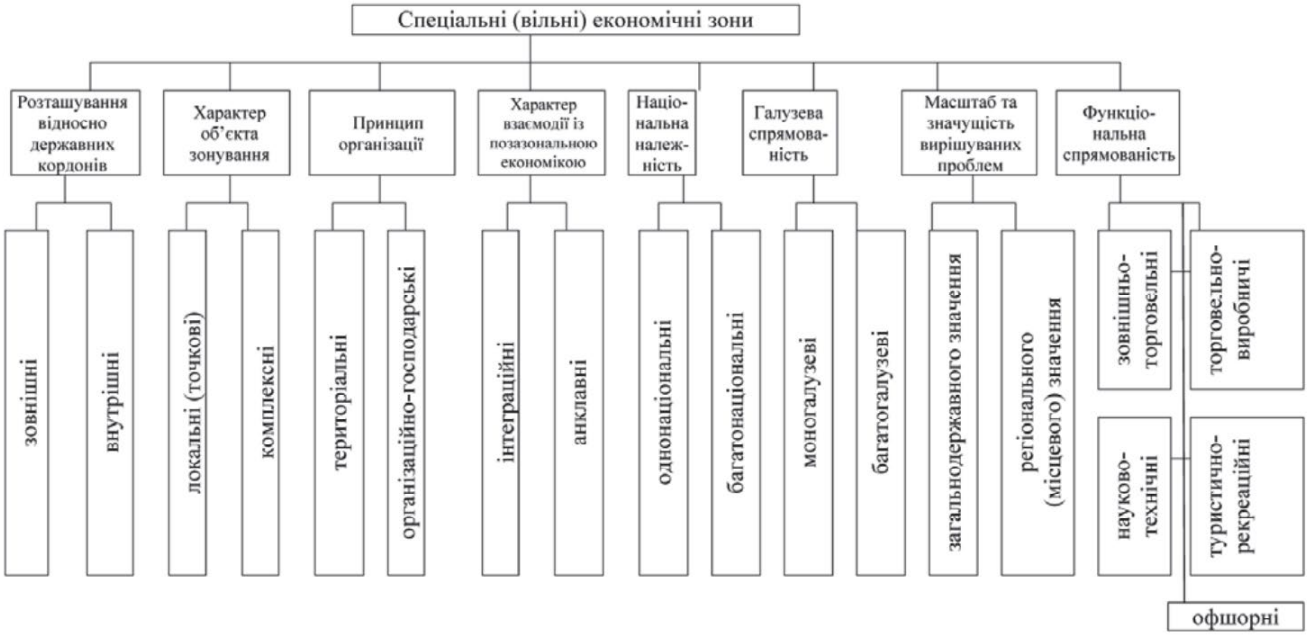
41. Special Economic Zones and Land Tenure. Global Trends and Local Impacts in Senegal and Madagascar. September 2022. URL: https://www.foncier-developpement.fr/wp-content/uploads/CTFD-ZES-and-Land-Tenure_EN.pdf

42. Tax Policies Concerning Foreign-funded Enterprises and Foreign Enterprises in National ETDZs. China.org.cn. Available at: http://www.china.org.cn/english/difang/76259.htm (accessed 11 November 2020).

43. WORLD INVESTMENT REPORT 2021 URL: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація вільних економічних зон

Додаток Б

Номінації на модельні зони GASEZ SDG на 2023-2024 роки

Name of SEZ	Country	Name of SEZ	Country	Name of SEZ	Country
Luanda-Bengo SEZ (ZEE)	Angola	Hawassa Industrial Park	Ethiopia	Ulsan Free Economic Zone	Republic of Korea
Lakeside Science and Technology Park	Austria	Sri City Operations	India	Qatar Free Zones Authority	Qatar
Ceará Export Processing Zone	Brazil	Isfahan Science and Technology Town	Islamic Republic of Iran	Technoloski Park Ljubjana	Slovenia
Techno PARQ	Brazil	Adriatic SEZ Puglia-Molise	Italy	DUBE TradePort	South Africa
Cleantech Commons	Canada	Jamaica Special Economic Zone Authority (JSEZA)	Jamaica	Parque Científico y Tecnológico de Bizkaia	Spain
Guangzhou Development District	China	Konza Technopolis	Kenya	Tecnológico de Tenerife (PCTT)	Spain
Suzhou Industrial Park	China	Tatu City	Kenya	Zona Franca Barcelona	Spain
Tianjin Economic-Technological Development Area	China	Kaunas Science and Technology Park	Lithuania	Linköping Science Park	Sweden
Zona Franca Bogotá	Colombia	Klaipeda Free Economic Zone	Lithuania	Mersin Free Zone	Türkiye
Zona Franca Santander	Colombia	Parque de Investigacion e Innovación Tecnológica (PIIT)	Mexico	Teknopark Istanbul / Deep Technology Center	Türkiye
Coyol Free Zone	Costa Rica	Tanger Med Zones (TMZ)	Morocco	Dubai Silicon Oasis	United Arab Emirates
La Lima Free Zone and Business Park	Costa Rica	Green Economic Zone Kaduna	Nigeria	Khalifa Economic Zones Abu Dhabi (KEZAD)	United Arab Emirates
Las Americas Free Zone Park	Dominican Republic	Hattar Special Economic Zone	Pakistan	Masdar City	United Arab Emirates
Zona Franca Multimodal Caucedo	Dominican Republic	National Science and Technology Park (NUST)	Pakistan	Research Triangle Park	United States of America
Suez Canal Economic Zone (SCZone)	Egypt	Panamá Pacifico	Panama	WTC Montevideo	Uruguay
American Industrial Park	El Salvador	Poznan Science and Technology Park	Poland	Zonamerica	Uruguay
Royal Science and Technology Park	Eswatini	Magok Industrial Complex	Republic of Korea		

Додаток В

Макроекономічні тренди в Україні

Макроекономічні тренди	2021	2022	2023	2024	2025E	2026E	2027E	2028E	2029E
ВВП, млрд грн, номінальна сума	5,451	5,239	6,538	8,053	9,834	11,602	13,550	15,729	18,314
ВВП, млрд $, номінальна сума	199,770	161,990	178,760	200,600	224,600	258,600	298,700	346,100	403,600
Реальне зростання ВВП, % у порівнянні з минулим роком	3.4%	(28.8%)	5.3%	3.7%	3.9%	5.9%	4.5%	4.4%	4.5%
ІСЦ (середній за період), % в порівнянні з минулим роком	9.4%	20.2%	12.9%	6.5%	12.8%	6%	4.7%	5.2%	5%
ІСЦ (на кінець періоду), % в порівнянні з минулим роком	10%	26.6%	5.1%	12.3%	7.3%	6.7%	3.1%	6.6%	4.6%
Валові інвестиції в ОЗ, зміна у % в порівнянні з минулим роком	9.3%	(33.9%)	52.9%	9.4%	10.1%	13.7%	6.7%	6.4%	5.5%
Промислове виробництво, зміна у % в порівнянні з минулим роком	1.9%	(36.7%)	6.8%	1.5%	3.6%	6.1%	4.4%	4.9%	4.1%
Сільськогосподарське виробництво, зміна у % в порівнянні з минулим роком	14.5%	(25.5%)	7.6%	1.5%	4.9%	5%	3.6%	4.4%	5%
Середня ставка по банківських кредитах, %	13.3%	18.6%	22.1%	19.5%	18.9%	14.9%	13.8%	12.5%	12.4%
Реальний дохід після сплати податків, зміна у % в порівнянні з минулим роком	(4.6%)	3.1%	4.9%	(1.7%)	3.3%	2.8%	4.4%	2.8%	4.7%
Безробіття (кінець періоду), %	9.9%	19.9%	19.2%	14.7%	14.8%	13.8%	10.9%	9.3%	9.1%
Сальдо бюджету, % від ВВП	(3.4%)	(16.2%)	(20.4%)	(19%)	(18.6%)	(14.2%)	(9.5%)	(7%)	(4.8%)
Поточний рахунок, % від ВВП	(1.9%)	4.9%	(5.4%)	(7.5%)	(8.6%)	(8.8%)	(7.8%)	(6.6%)	(4.9%)
Курс гривні до $, кінець року	27	37	38	42	45	45	45	45	45